

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

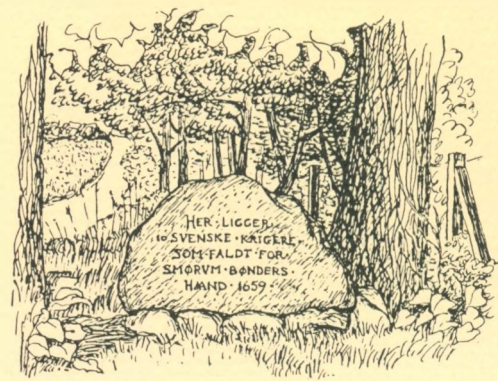
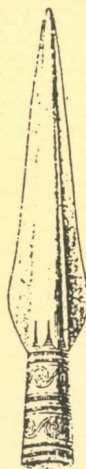
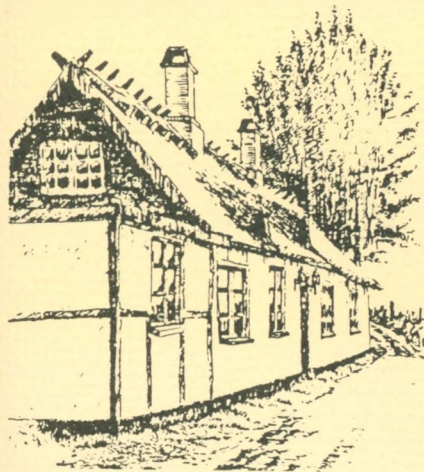
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

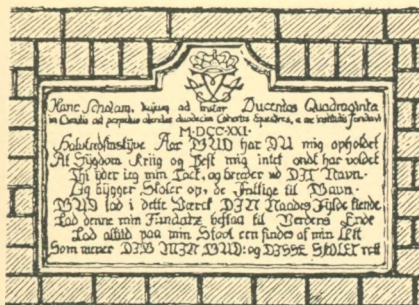
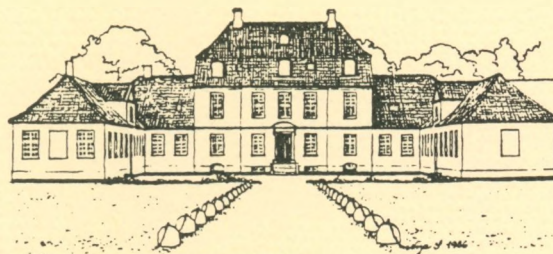
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ISSN 0905 8834

Årsskrift 1997 Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv

**Årsskrift 1997
Ledøje-Smørum
Historisk Forening
og Arkiv**

Udgivet af foreningen med støtte fra Ledøje-Smørum Kommune

Foreningens bestyrelse

Formand:	Anni Pedersen	44 65 47 09
Næstformand:	Bodil Smith	44 65 02 36
Kasserer:	Inge Winther	44 97 68 08
Sekretær:	Lone Brüsich	44 97 37 32
	Bjarne Mansachs	44 66 02 69
	Poul Clemmensen	44 97 74 95
	Inger Andersen	
Suppleanter:	Line Ludvigsen	44 65 35 47
	Inga Nielsen	44 97 36 96
Revisorer:	Elin Jacobsen	44 68 04 32
	Niels Henerik Rank	44 65 19 00
Redaktion & Layout	Rita Holm	44 65 36 44

Lokalhistorisk Arkiv

Adresse:	Smørum Bygade 35, Smørumovre, 2765 Smørum	
Telefon/Fax	44 97 11 67	
Åbningstid	1. torsdag hver måned 19.30-21.30	
	Hver torsdag	10.00-13.00
	2. lørdag i hver måned 11.00-13.00	
Arkiverer:	Rita Holm	44 65 36 44
	Aase Thygesen	44 97 56 45
Tryk:	ABC tryk	44 97 10 80

Hvor intet er anført er billederne fra arkivet.

Indhold

Forord.....	3
J.P.Jørgensens slægt.....	4
Kommunale- og privatevandværker.....	15
Ledøje-Smørum Historisk Forening gennem 25 år	21
Smørumnedre 1085.....	27
Smørum Voldsted ved Edelgave.....	29
Gårdfæster Frands Nielsen Bosagergård.....	42
Arkivet.....	46
Lokalsamlingen.....	47

Forord

Kære læser

Et år er ved at rinde ud, og det er derfor altid godt at gøre status over det. 1997 blev på mange måder et specielt år for foreningen. Det var et jubilæumsår, og igennem de 25 år har foreningen kun haft tre formænd. Det har givet stabilitet og arbejdsro, så den har kunnet nå så langt, som den er. Der er blevet arbejdet bravt med at få de fleste lokaler i Den gamle Skole, hvor der fra starten ikke var et fast tilholdssted. Montere og en stor samling effekter og arkivalier er det blevet til igennem årene. Det sidste skyldtes især den store ildhu hvormed de mennesker, som arbejder i arkivet, har udvist. Mange gode foredrag og spændende ture har givet viden og oplevelser til medlemmer og venner. Men alt dette har kun kunnet lade sig gøre, når mange mennesker gennem 25 år med stort engagement har kunnet afse tid og kræfter til at arbejde med det.

Derfor var det en glæde at kunne fejre dette på behørig vis på en dejlig varm augustlørdag. Det blev en god dag med mange besøgende, taler om hvor vigtig det er at være bekendt med sin historie, præsentation af gamle håndværk, sang, cirkus o.m.a. Det blev også en dag, hvor to store ønsker fra foreningen blev opfyldt, nemlig at få uret på gavlen til at gå igen takket være Kannovfonden, og at få mangfoldiggjort det smukke vikingesmykke, der er fundet på gravpladsen Rytterkær. Desuden har det takket være et ekstra tilskud fra kommunen været muligt at få lavet dette jubilæumsskrift lidt større i år.

At kommunens historie stadig bliver udvidet er dejligt. Således blev der gjort nye fund fra vikingetiden ved Kirkevangen, og når der atter skal graves til bl.a. kulturturhus og elledninger, vil Københavns Amts museumsråd søge i forvejen. Rådet har også sørget for at gøre Københavns Amt i sine naturgenopretningsprojekter opmærksom på vore kommune. Det har resulteret i, at Edelgaves allé er blevet plejet således, at med de tidligere renoverede områder, Smørholm og Gyngehøj, udgør det en smuk helhed, så det er en fornøjelse at gå tur i området. Det er dejligt, når der fra flere sider bliver gjort en indsats for at bevare og udvide vores historiske værdier.

Jeg vil gerne benytte lejligheden til at sige tak til alle, der har vist interesse for det lokalhistoriske arbejde i 1997. Også tak til arkivet, der med utrættelig energi hjælper alle, der har brug for det, tak til bestyrelsesmedlemmer og til redaktøren at dette årsskrift. En særlig tak skal lyde til den afgåede formand, som igennem ti år på fortræffelig vis varetog store opgaver i foreningen, og som sidste opgave i dette år sørgede for, at kopieringen af smykket blev en realitet.

Til sidst ønskes vores medlemmer god læselyst med årsskriftet og en rigtig glædelig jul samt et godt nytår.

Anni Pedersen

J.P.Jørgensens slægt

af hans datter Margrete Nørregaard

Disse optegnelser er oprindelig skrevet til Margretes fire sønner engang i 50-erne. Hun skrev fire bøger om slægten, en til hver søn, og satte billeder ind i hver bog.

Ethvert menneske er en sum af forudsætningerne. Lad os skrælle dem af lag efter lag og gå tilbage i tiden, og lad os så se, hvad vi møder:

På den flade frugtbare slette mellem København og Køge går en flittig og velhavende bonde, pløjer sin mark, høster sit korn og lægger gode dalere på kiste-bunden.

Og i de store skove omkring Hillerød sidder en mørk-håret kulsvier og våger ved nattetide over sin kulmile, eller kan køre med sit kullæs til København for at sælge det og på den måde hjælpe lidt på det karrige udkomme, hans magre jorder giver ham.

Efterkommere af disse to, lad os kalde dem modsætninger, mødtes og grundlagde den slægt, som her skal fortælles om.

På Frederik IV's tid boede der i Niverød i Karlo sogn øst for Hillerød en kulsvier, der i året 1727 fik en søn døbt i Karlebo kirke med navnet Lars Hansen. Drengen Lars havde ikke lyst til kulsvierhåndværket, han har måske været for svagelig til det hårde liv, og blev i stedet sat i skrædderlære. Tyve år gammel blev han gift med sit bysbarn Maren Hansdatter og efter otte års ægteskab fik de sønnen Jørgen. Lars Hansen var en velbegavet mand, der foruden at passe sit håndværk holdt skole for godtfolks børn om vinteren. Det var nok mest katekismus og salmevers, de lærte, så de kunne »svare«, når de kom på kirkegulvet til overhøring, men de har vel også lært at printe skrift, for at de senere kunne underskrive sig med navn i stedet for med et bomærke, som det ellers var skik på den tid. Da Lars Hansen døde, 51 år gammel, fortsatte Maren skolen.

Jørgen Larsen

født 1755, arbejdede en tid som tømrer ved galejhav-

Foto: Lærer Jens Jørgensen, Skovlunde

nen i Nivå for at tjene lidt penge til at komme i vej for. For disse penge købte han et mindre landbrug i Niverød og giftede sig med Inger Hansdatter, der var to år yngre. De fik seks børn, hvoraf vi vil følge nr.tre, en søn Jens.

Jens Jørgensen

var født i Niverød 1788, samme år som stavnsbåndet blev ophævet. Han blev konfirmeret i Karlebo kirke og kom derefter ud at tjene. Han havde gode evner, men i det lille jordbrugshjem med de mange børn, var der ikke penge til at holde en søn til læsningen, så for at tilfredsstille sin læselyst sørgede han for at få tjeneste hos omegnens præster eller andre standsfolk, der havde en bogsamling, som han kunne gøre brug af. I året 1807 træffer vi ham i Brøndbyvester Præstegård hos Amtsprovst Eiler Hammond, hvor han tjente som karl. Denne provst Hammond var en mand med interesse for det nye i tiden, særlig bøndernes oplysning og oplæring, hvorved de bedre kunne få gavn af de

Foto: Margrethe Pedersdatter, Skovlunde

nye reformer. Som flere andre oprettede han i sin præstegård et seminarium til uddannelse af flere skolelærere, og på dette seminarium blev Jens Jørgensen optaget som elev. Hans eksamenspapirer viser, at da han i 1809 »udholdt« den første eksamen var hans kundskaber kun ringe, og i regning havde han omtrent intet lært, men efterhånden som han »udholdt« de andre årsprøver, blev hans karakterer bedre og bedre, så da han dimitteredes i året 1811, var det med et særdeles smukt resultat: Meget duelig.

I præstegården traf han afdøde gårdejer Lars Pedersens datter fra Avedøre. Hun blev opdraget i provstens hjem efter forældrenes død og følte sig mere som veninde med provstens datter end som tyende.

Skovlunde skole

I september 1811 kaldedes Jens Jørgensen til lærer

i Skovlunde i Ballerup sogn, og den 28. nov. samme år stod hans bryllup med Margrethe Pedersdatter. Han var fattig, men hun medbragte til skolen et solidt udstyr og 500 rigsdaler, mange penge i den forarmede tid.

Han blev i sit embede i Skovlunde i 52 år, levede med i landsbyens liv og blev sine bysbørns vejleder og førstemand på alle områder. Det var en tid, hvori der skete store fremskridt og megen forandring i bøndernes liv og i hele samfundet. Betragter vi skolelærer Jørgensens færden og virke i hans lille by, belyst af samtidige dokumenter og papirer, genspejler de for os billedet af hele tidsalderen, dens materielle udvikling og dens politiske strømninger.

Da han i 1811 kom til Skovlunde, lå jordene endnu uhegnede og delt i de gamle agre fra før udskiftningen, fordi bønderne ikke selv evnede at inddele dem i skifter. Jørgensen, der på seminariet var uddannet som landmåler, hjalp dem over denne vanskelighed. Han gjorde dem også forståeligt, at for at få bedre høstudbytte, måtte de gå over fra fællesdrift af jorden til vekseldrift, rense jorden ved helbrak og bruge god ren såsæd. Han udvirkede, at landhusholdningsselskabet sendte bønderne 8 tdr. rug til såsæd, samt at selskabet i 1827 overlod byen en rensemaskine. I årene 1827-36 forædlede bønderne 1625 tdr.sæd. Han var iøvrigt en af de første der på egnen, der dyrkede kålrabi og runkelroer, og ved sit eksempel bidrog han derved til, at roedyrkning blev almindelig.

Han stiftede også en forening til høravlens fremme, den opførte et hørtørrings- og brydehus, der stod i tyve år, indtil det »fortæredes af vådeild«. Foreningen bestod i mange år, men tilsidst tabte interessen og rentabiliteten for høravl sig.

Hans hustru, madam Jørgensen, som hun almindelig kaldtes, havde hos provst Hammond lært at spinde hørren fint og jævnt og hun vejledede nu bønderkøerne og -pigerne i denne husflid.

Havebruget var en af lærer Jørgensens største interesser. Hans egen have var mønsterværdig, anlagt i terrasser på en skråning mod syd. Han havde fra Hørsholm Slotshave fået et par morbærtræer, som han fik til at trives godt, og alene herfra blev der årligt solgt for ca.40 rigsdaler morbær på apotekerne i København. Også hos bønderne i sit skoledistrikt søgte han at fremme havebruget; af gamle optegnelser ses, at han indtil året 1839 havde plantet 1500 frugttræer i sit skoledistrikt foruden tjørne og lætræer.

Jørgensen fulgte med levende interesse de politiske forhold, således som de udviklede sig fra 1814 til

Stænderinstitutionens tid. Da landkommunalloven af 13.aug.1841 trådte i kraft, blev han enstemmig valgt til medlem af sogneforstanderskabet, og da kommunalforeningen for Københavns Amt blev stiftet, blev han også her et skattet medlem, og bl.a.blev det overdraget ham at udarbejde et »forslag til oprettelse af fattig- og forsørgelsesanstalter på landet«. Forslaget, der blev trykt i »almuevennen«, vakte stor interesse og gik ud på at formindske den trykkende byrde af fattigvæsenet ved at organisere tvangsarbejde for de fattige, som kunne, men ikke ville arbejde. Også under treårskrigen var Jørgensen en hjælper og vejleder for sine bysbørn.

Postforbindelsen med København foregik på den måde, at breve og aviser indleveredes hos en værts-husholder i København, der så hver dag afleverede dem til mælkekusken fra Skovlunde. Mange af de unge fra byen måtte møde under fanerne, og Jørgensen sendte for sine bysbørn penge og breve til de unge ved fronten.

For at få pålidelige efterretninger om krigens gang og om de faldne dannede gårdmændene en forening, der abonnerede på Berlingske Tidende, og tre aftener om ugen mødte husmænd og gårdmænd i skolen, hvor skolelæreren så læste avisen højt for dem og drøftede nyhederne med dem. En dag kom mælkekusken hjem til Skovlunde med nogle sange, deriblandt en ny soldatersang, som han fortalte blev sunget af alle i København. Melodien var trykt på bagsiden, og skolelærerens yngste søn Jørgen fik travlt med at indøve melodien på violinen. Landsbyspillemanden hjalp til med klarinetten, og læreren selv fik også lært både tekst og melodi. Om aftenen på mødet kunne de synge og spille den, og den vakte stormende begejstring. Som man allerede har gættet, var det:«Den gang jeg drog af sted».

Politik efter 1849

I den politiske bevægelse efter grundloven af 1849 deltog Jørgensen ikke meget, men han afgav dog sin stemme ved rigsdagsvalget, og ved et landstingsvalg i Roskilde mødte han som kommunens valgmand.

Da Tcherning engang stillede sig til valg i Lyngby, besøgte han sine vælgere i kredsen og kom da også uventet til Skovlunde, hvor han trådte ind i skolestuen og ganske kort henvendte sig til skolelæreren: »De ved, at jeg stiller mig til valg i Lyngby, jeg venter den dag at se Dem og Deres bysbørn!«. »Javel, hr. Oberst«,svarede Jørgensen. Og da han på valgdagen

nærmede sig valgtribunen, sagde en af oberst Tchernings tilhængere:«Der har vi Skovlunderne med deres skolelærer».

Også ved en tidligere lejlighed optrådte Jørgensen som sine bysbørns leder, nemlig da Frederik VI's bære førtes forbi Frihedsstøtten på vej til Roskilde. Bønderne var da samlede der for at synge det sidste farvel til deres elskede konge, og omegnens lærere var med for at lede sangen, men de var klædt i bønderdragter. Jørgensen havde måtte låne sig frem hos en af sine bymænd.

Som skolemand var Jørgensen afholdt og respekteret, både af forældre og kolleger; Engang henledte hans overordnede i skoledirektionen, amtmand Grev Knuth og provst Boisen Kancelliets opmærksomhed »på skolelærer Jørgensen i Skovlunde, der med særdeles dueligthed forener fortrinlige gaver til at undervise og ufortrøden flid.

Direktionen indstiller samtidig Jørgensen »som værende værdig til at benådes med Dannebrogsmændenes hæderstegn«. Han blev dog ikke Dannebrogsmændenes medlem. Han havde nemlig været et fremtrædende medlem af amtets lærerforening, og den indflydelsesrige professor Stemmann forargedes over at »skole - lærerstanden ville vove at fremføre for Stænderforsamlingen i Roskilde, hvad den anså for at tjene skolens bedste og Standens tarv, da man måtte nære frygt for, at sådanne foreninger skulle slutte sig til tidens politiske Opposition og drive farlig konspirationer mod Regeringen».

I mange år holdt Jørgensen aftenskole for ungdommen, og han oprettede den sognebogssamling på 200 bind, hvortil han fik tilskud fra Trykkefrihedsselskabet og Landhusholdningsselskabet.

Madam Jørgensen var sin mand en god støtte i hans arbejde i byen. Hun bar til sin død egnens almindelige bondedragt: den smukke hue med guldnakken, og hun var lige så afholdt af beboerne som hendes mand, hvad de gav hende mange beviser på.

Den 10.september 1861 fejrede Jørgensen sit 50 års jubilæum som lærer i Skovlunde. Denne gang blev han dannebrogsmænd. Beboerne holdt en storstilet fest for ham og skænkede ham et smukt sølvbæger med inskriptionen:« Fra erkjendtlige beboere i Skovlunde Skoledistrikt».

Til deres guldbryllup d.28.nov skænkede beboerne dem tolv vægtige sølvspiseskeer, og de viste dem på denne måde deres taknemmelighed og beundring. På endnu smukkere måde gav de udtryk for den, ti år senere, da det gamle lærerpar fejrede diamantbryllup,

idet de da rejste en mindesten for dem på pladsen foran skolen. Jørgensen havde da nogle år før taget sin afsked (med en pension på 418 rigsdaler), og hans sidste år var ret fattige.

Da den nye skole blev bygget til erstatning for den gamle, flyttedes stenen til idrætspladsen her.

Den bar indskriften:

Skolelærer, Dannebrogsmænd Jens Jørgensen og hustru

den 28. nov. 1871

Beboerne i Skovlunde Skoledistrikt satte dette minde.

De to gamle ægtefæller, der havde levet trofast sammen i så mange år, fulgtes også ad i døden, idet de begge døde 24.3.1875.

Peder Jørgensen

var søn af skolelærer i Skovlunde Jens Jørgensen og hustru Margrethe Pedersdatter.

Ægteparrets ældste søn Peter var født 28.6.1812, men døde allerede 16.9. samme år af »kramper for tænder«. Den 14.9.1813 blev der atter født en søn, som også døbttes Peter, men d.1.1.1815 døde også denne Peter af »krampe for tænder«. Endelig d.5.5.1818 kom den tredje Peter til verden, og skønt han også var et svageligt barn - hans moder sagde, at han var som en frossen kartoffel« - fik de dog lov til at beholde ham.

Som barn måtte han sammen med sine søskende hjælpe til i mark og have og blev udlånt til arbejde hos bønderne. I sin fritid skulle han læse flittigt, og to gange om ugen sad han på mælkevognen til København for der at få undervisning i violinspil. Men dette kom ham snart til gode, for da han var ualmindelig musikalsk, blev han hurtigt så dygtig, at han kunne spille til dans ved bøndergilderne og på den måde tjene et par skilling til nyt tøj.

Sytten år gammel blev han elev på Joenstrup Seminarium, og her fik han rig lejlighed til at dyrke sine musikalske interesser. Foruden i sang og orgelspil, der var obligatoriske, fik han undervisning i fløjte, guitar, violin og lidt klaver. I 1838 dimitteredes han med karakteren: Duelig, og blev så ansat som hjælpelærer hos gamle skolelærer Mossin i Høje Taastrup, en teologisk student, der havde ofret mere tid på studentens glade liv end på professorernes forelæsninger og derfor aldrig havde opnået Attestals. Han var 1807 havnet som skolelærer i Høje Taastrup, men da han ikke kunne synge, måtte han betale smeden i Kraghave - Thorsten Jensen, for at synge i kir-

Foto: Ester Larsdatter og Peder Jørgensen

ken. Mossin havde dog et andet fortrin, han kunne i præstens forfald »gøre skønne prækener«. Nu var han imidlertid blevet så gammel, at hans prækener »gik i stykker«, og han antog derfor Peter Jørgensen som hjælpelærer for en årlig løn af 40 rigsdaler + ret til de sportler, indskrivningspenge, der faldt i skolestuen. Men Mossin var en snedig gammel rad, der indbød de forældre, der mødte med børn til indskrivningen, til »brød og brændevin« i privatlejligheden, hvorfor de fleste sportler faldt i hans lejlighed i stedet for i skolestuen.

I Høje Taastrup oplevede lærer Jørgensen regerings-skiftet i 1839. Bønderne fra byen, der havde været til torvs i København den dag, kom hjem og fortalte, at de havde været på slotspladsen på Christiansborg, da den nye konge blev udråbt fra slottets altan. Den nat, den folkekære Frederik VI's lig blev ført til Roskilde, var han sammen med bønderne på landevejen, da de bar kongens bære gennem deres sogn. Få timer forinden havde hans far, sammen med de andre lærere fra omegnen stået ved Frihedsstøtten for at synge der, da kongens bære førtes forbi.

I fire år var Jørgensen hjælpelærer i Høje Tåstrup og avancerede så til hjælpelærer i Sengeløse, hvor lønnen var 60 rigsdaler årlig og forholdene bedre. Den gamle lærer hed Vagtmann, var ugift og efterhånden blevet en særling. Han havde ved meget stor sparsommelighed samlet lidt penge sammen, så han havde kunne købe en lille gård i Sengeløse, og her drev han foruden landbruget et stutteri, hvor han opdrættede en race af særlig vagtsomme pudelhunde. Efter at »Indbyrdes undervisning« (En særlig form for undervisning, der lagde stor vægt på disciplin og reducerede lærerens initiativ til intet), var indført i Sengeløse skole, fik Vagtmann fordel af sine dresserede pudler, idet han når han på den foreskrevne måde havde sat børnene i gang med tabellæsningen, kunne overlade sin plads på kateteret til en vagthund, mens han gik ud for at røgte sine køer eller ordne andet forefaldende arbejde.

Skete der nu brud på disciplinen, gav hunden første varsel med en knurren, og hjalp dette ikke, sprang den ned fra kateteret og holdt fast i synderen, indtil Vagtmann kom ind og foretog det fornødne. løvrigt var han af alle sine foresatte anset som en nidkær og dygtig lærer, der holdt god disciplin og kun i yderste nødstilfælde anvendte korporlig revselse.

I Sengeløse befandt den unge 24-årige lærer Jørgensen sig godt. Nu, ca. 50 år efter udskiftningen var bønderne begyndt at blive velsituerede, og mange af de yngre var interesserede og oplyste, bl.a. på grund af den bedre skolegang. Han holdt om vinteren ungdomsmøder i skolen, hvor han underholdt de unge med foredrag og oplæsning f.eks. af Ingemanns historiske romaner.

Kulturaften på Catrineberg

På Catrineberg, hos godsejer Thalbitzer, havde man en fast ugentlig musikaften, hvor lærer Jørgensen var en velset gæst. Man dyrkede især operamusik, og hans smukke baryton og hans musikalske begavelse vakte megen begejstring. Også hos den rare pastor Joensen kom lærer Jørgensen ofte og præstens unge datter Vilhelmine blev hans elev i guitar-spil og sang. De sang duetter med spinettet om kærlighed og ungdom, og den unge præstedatter tabte sit hjerte til den høj mørke lærer med den smukke stemme. De glemte standsforskellen, glemte, at hun var en fin frøken og han kun en fattig lærer, og i havens nøddegang lovede de hinanden evig troskab.

Han drømte om en fremtid ved operaen, sådan som hans velynder på Catrineberg havde foregøjet ham,

så han kunne byde sin elskede standsmæssige kår, og hun lovede at vente på ham. Det var i romantikkens blomstringstid, digterne skrev om den, og de unge troede på den, men virkeligheden var anderledes. Da præstefruen ad omveje fik nys om sagen, blev Vilhelmine sendt bort, ingen fik at vide hvorhen, og da læreren som sædvanlig mødte i præstegården for at informere frøkenen blev han modtaget i døren af præstefruen, der meddelte ham kort og godt, at hun holdt sin datter for god til at blive gift med en hjælpelærer, der ikke var« for andet ar regne end en simpel bondek-nold«.

Slaget kom fuldstændigt lammende for den unge mand, der ikke kunne skrive eller modtage breve fra sin elskede. Han blev i Sengeløse endnu nogen tid og passede sit arbejde, men blev indesluttet og sær, selv musikantenerne på Catrineberg opgav han, til trods for at godsejeren indstændigt bad ham fortsætte.

Så døde 1844 gamle lærer Mossin, og lærer Jørgensen søgte embedet efter ham. Men da han bad præsten i Høje Tåstrup, pastor Møller, om en anbefaling, fik han det svar: »Jeg vil ikke anbefale Dem; jeg vil have en kandidat eller student, der kan prædike for mig«. Han gik så til provsten for Smørum og Sokkelund herred Provst Boisen og klagede sin nød. Her skrev han på stedet sin ansøgning, og provsten sagde til ham:« Fra i morgen kan De betragte Dem som ansat i Høje Tåstrup. Er præsten ked af at prædike, kan han tage sig en kapellan«.

Og således blev Peter Jørgensen lærer i Høje Tåstrup, men forholdet til præsten, der var hans nabo og nærmeste foresatte, blev jo ikke godt efter denne optakt, og præsten prøvede ved flere lejligheder at spænde ben for ham ved uberettigede klagemål, hvilket dog ikke lykkedes.

I Høje Taastrup skole

Så skulle lærer Jørgensen da til at sætte fod under eget bord i Høje Tåstrup skole. Der skulle købes møbler og husgeråd, ko og gris og avlsredskaber, men hans sparepenge var få, og hans forældre kunne ikke hjælpe ham, da de havde mange børn og ville holde deres sønner på seminarium. Foreløbig holdt hans søster Inger hus for ham, men det var kun en foreløbig ordning. Han lånte flere gange en hest hos sin ven, gårdmand Jeppe Jensen, for at ride hjem til Skovlund og rådføre sig med sine forældre, og både disse og hans venner rådede ham til at slippe over vanskelighederne ved at gøre et godt giftermål. Og da han stadig ikke hørte fra Vilhelmine og ikke kunne komme i

forbindelse med hende, gav han efter for deres forestillinger og bad dem finde sig en kone. De forsløg en af morbroderen Lars Pedersens døtre, og da det ikke kunne være andet, begav Jørgensen sig til Avedøre, friede og fik ja hos den næstældste datter Esther. Pigen var ingen skønhed, hun skelede lidt på det ene øje, men medgiften var god: En opredt dobbeltseng, en chiffonniere, en ko samt 500 rigsdaler kontant, og der blev derefter bestilt lysning fra prædikestolen.

I Sengeløse præstegård anede man intet om dette, og da Vilhelmine stadig var tro mod sin elskede og nægtede at høre tale om andet giftermål, besluttede præstefolkene endelig at give efter og give hende lov til at skrive til Peter Jørgensen. Men brevet kom først efter at der var lyst 2.gang for Peter og Esther, og han syntes da, at han på det tidspunkt ikke kunne svigte. Han skrev et brev til Vilhelmine hvori han forklarede alt, tog afsked med hende og bad hende tilgive ham.

Vilhelmine Johnsen giftede sig aldrig, men Peter Jørgensen blev gift med Esther Larsdatter i Glostrup kirke 1844. Man kan godt forstå at et ægteskab, der blev indgået under sådanne betingelser, ikke blev lykkeligt. Lærer Jørgensen var ikke som før frejdig og livsglad, men stille og alvorlig. Og hans unge kone, der hørte en ytring her og en bemærkning hist, lagde to og to sammen og forstod hvad der havde bevæget hendes fætter til at fri til hende og blev bitter og indesluttet. De kastede sig begge med iver ud i arbejdet med at undervisning, landbrug og husholdning, dels for at skaffe udkomme til den store børneflokk, de efterhånden fik. Men de var og blev et ulige par, han altid sirligt og propert klædt, hun demonstrativt bondsk og klodset i træsko og bondekonehue.

Som lærer var Peter Jørgensen ikke elsket, men respekteret og kendt for sin strenghed. En gammel elev har fortalt, at smeden en dag kom ind i skolestuen for at beklage sig over at skolelæreren havde straffet hans søn for hårdt. Jørgensen bad ham gå med ud i forstuen, og her tog han smeden om skuldrene, og imens han spurgte ham, om han stadig havde noget at beklage sig over, gnubbede han ham så hårdt med forstuens knagerækker, at den stærke smed ikke turde svare igen, men stille listede hjem og var ude af stand til at svinge forhammeren i flere dage.

Det stærke politiske røre under Christian d.Ottendes regering fulgte lærer Jørgensen med stor interesse, såvel i Sengeløse som i Høje Tåstrup. Og i de politiske møder efter 1848 deltog han gerne og tog ofte

Foto: Margrete (Nørgaard) og hendes mor Laurine Pedersen

ordet som moderat bondeven af Drewsens og Thalbitzers gruppe.

Han fik senere af en større kreds af beboere i de omliggende sogne opfordring til at stille sig som folketingskandidat i Roskildekredsen, men afslog det med bestemthed. Og da førerstilingen i Bondevennernes selskab gik fra Drewsen, og Thalbitzer gik over til J.A.Hansen og Frølund o.a., kunne han ikke sympatisere med deres synspunkter og trak sig derefter ud af aktiv politik.

Den gamle rationalistiske pastor Møller, der i sin embedstid med sine »forstandsbetonede« prædikener havde prædikeret sin kirke tom, døde omsider i 18—, og i hans sted blev Ferdinand Fenger præst, og han kunne prædike, så folk fyldte kirken søndag efter søndag. Også salmesangen, der før havde været »solo-

sang« fra kirkesangeren, tonede nu fra hele menigheden, særlig da Grundtvigs salmer afløste de gamle rationalistiske. Hver søndag indledtes gudstjenesten med salmen: »Den signede dag med fryd vi se«, og lærer Jørgensen var ivrig til at indøve melodien til den og de andre salmer i den nye »Roskilde Konvents Salmebog«, der nu blev indført.

Pastor Fengers virke i Høje Tåstrup, der medførte en stærk åndelig løftelse og vækkelse i mange hjem, bragte også et lysere livssyn til lærerhjemmet. Det ubehagelige tryk, som en fjendtlig indstillet overordnet havde lagt over læreren, afløstes af glæden ved at arbejde under en velvillig og forstående foresat med et lyst sind og en positiv indstilling, med hvem han kunne drøfte så vel skolespørgsmål som ting af almen interesse.

Desværre døde pastor Fenger allerede 1861, og sorgen var stor både i lærerhjemmet og i hele sognet. Imidlertid voksede børneflokket til i lærer Jørgensens hjem, og det viste sig desværre, at den ældste datter Karen efter en heftig hjernebetændelse i ni års alderen var blevet hæmmet i sin udvikling, så hun nærmest måtte betegnes som åndssvag. For at sikre hendes fremtid og for at få penge til sønnernes uddannelse, arbejdede Jørgensen endnu strengere med sin jordlod, ja forpagtede endog 6 tdr.land af præstegjorden. Det bragte også lidt penge til huse, men tog tillige hans arbejdskraft, så arbejdet i skolen blev passet mindre tilfredsstillende. Og tilsidst resignerede han og tog 63 år gammel sin afsked.

Han blev entlediget med 1200 kr. i pension og købte et hus i Vridsløselille, hvor han sammen med sin hustru og deres åndssvage datter levede sine sidste år. Han døde 5.12.1887 og blev begravet på Herstedvester kirkegård.

Jens Peter Jørgensen

Ældste søn af skolelærer Peter Jørgensen og Esther Larsdatter i Høje Tåstrup blev født 11.5.1846

Han var ca.to år, da jernbanen til Roskilde blev indviet og han har ofte fra sine tidligste år set vognene uden heste for, bevæge sig på skinnerne fra København til Roskilde og tilbage. Men hverken dette eller de mange andre teknikkens vidundere, han i sit lange liv kom til at opleve, interesserede ham synderligt. Hans idealer var ikke nulevende opfindere, men skikkelser fra en fjern fortid, levendegjort i Ingemanns romaner, der var den lille Jens Peters yndlingslæsning. Han levede og følte med den tro Karl af Rise

og den tapre drost Peder Hoseøl. En aften, da han var i tiårs-alderen, bad hans fader ham om at gå op i den mørke kirke for at hente ministerialbogen(kirkebogen), der opbevaredes der.

Han havde netop læst den malende skildring af Karl af Rises væbnervagt i gravkapellet, og da han gik op

Foto: Lærer J.P. Jørgensen i Smørum Kirke ca. 1920

ad kirkegulvet, havde han scenen i frisk erindring, og alle heltens følelser: Spøgelsesfrygt, men også ansvarsfølelser og stolthed over den opgave, der var betroet ham, gennembævede også Jens Peter.

Ellers måtte han sammen med sine søskende hjælpe forældrene i mark og have, og hver søndag var han i kirke, hvor han med sin smukke sangstemme glædede pastor Fenger så meget, at han på hans konfirmationsdag forærede ham Ingemanns morgen- og aften-sange med Weyses melodier.

Efter konfirmationen kom han i huset hos bedstefade-

ren i Skovlunde, dels for at hjælpe den gamle lærer i hus og have, dels for at blive forberedt til optagelse på Jonstrup Seminarium. Det var godt for drengen at komme bort fra barndomshjemmet til den rolige afklarede bedstefar, der med sine mange interesser for sin egne trivsel påvirkede drengen og fik stor betydning for ham.

Endnu mere glad blev han for opholdte på Jonstrup, hvor han blev optaget 17 år gammel. Han var Jonstrupper med liv og sjæl og vedblev altid at føle sig som sådan. kammeratskabet i hans klasse var overordentlig smukt og varede hele livet, og Jens Peter Jørgensen var det samlende midtpunkt i mange år. Senere udgav han Jonstrups historie med minder herfra. Af undervisningsfagene interesserede han sig især for sang og musik samt historie.

Da vi i 1864 mistede Sønderjylland, følte han det som et smertelig tab og blev grebet af en dyb interesse for den sønderjyske sag. Så ofte der senere i livet blev kaldt på ham, var han rede til med sin arbejdskraft og sine beskedne pengemidler at yde en indsats. Men da en del af Sønderjylland i 1920 blev genforenet med Danmark, var det ham en dyb skuffelse, at ikke hele landsdelen kom tilbage til moderlandet.

I 1866 dimitteredes Jørgensen med karakteren: Due-lig, og efter et par småvikariater blev han lærer ved Korsør private Realskole, og to år efter ansattes han som lærer i Klovborg sogn (ved Horsens) ved et par af sognets skoler. Skønt han blev meget afholdt af befolkningen, og han der traf sin hustru, Anna Catrine Ulrichsen, en gårdmandsdatter fra egnen, så længtes han dog tilbage til sin hjemegn, og i 1874 søgte og fik han embedet som lærer ved Hove skole. Beboerne i Klovborg skoledistrikt skænkede ham et smukt taffelur som tak for den tid han havde været der.

I Hove skole

I Hove skole og senere i Smørum skole i samme sogn, virkede J.P.Jørgensen i over 40 år, og her fandt han den rette sangbund for sine evner og interesser, så de kunne udfolde sig til gavn og glæde for ham selv og hans sogn. Han elskede sin egn, og han forstod dens beboere og forstod også at komme på talefod med dem. Han var jævn og stilfærdig i sit væsen og ens over for alle, høj eller lav. Mange mennesker, især småkårsfolk kom til ham for at få råd og vejledning. Da loven om alderdomsunderstøttelse blev vedtaget i 1891, var det Jørgensen, der skrev de gamles ansøgninger herom, og for mange af dem opsatte han deres

»sidste vilje« og hjalp dem at fordele deres få efterladenskaber på bedste måde. Han var medstifter af egnens sygeplejeforening, var medlem af værgerådet og havde adskillige andre tillidshverv, væsentligt i sociale anliggender.

Han var en samvittighedsfuld lærer, som foruden kundskaber prøvede at bibringe børnene den kærlighed til historien, han selv følte, ved at fremholde som idealer for dem historiens store skikkelser. Hans fejl var måske at hans tog sig for meget af de velbegavede elever og for lidt af de tunge og søvnige. Ved hans 25 års jubilæum i 1899 holdt beboerne en smuk fest for ham og skænkede ham et guldur og en pengesum.

I Estrups tid....

Da J.P.Jørgensen kom til Hove i 1874, var den politiske magtkamp mellem regeringen og landstinget på den ene side og folketinget på den anden side i fuld gang. Både hos hans fader og bedstefader var interessen for politik vågen, og han fortsatte linien og deltog med iver i det politiske arbejde på egnen. Af temperament og overbevisning tilhørte han højrepartiet og gik helt og fuldt ind for Estrups politik. På vælgermøderne gik bølgerne højt, der blev ofte brugt »slående argumenter«, og det hændte også, at Jørgensen til sin kones forældelse kom hjem uden hat og med forrevne klæder. Hove hørte til Roskilde valgkreds, og valget var direkte og foregik i fri luft og ved håndsop-rækning, først senere blev der indført hemmelig afstemning. Tidlig om morgenen på valgdagen tog alle, der havde valgret, det var alle uberygtede mænd over 25 år, der havde »fod under eget bord«, af sted til Roskilde, og hvis man ikke brugte sin stemmeret, betragtedes man som imbecil. De mere velhavende, hvortil Jørgensen trods sin lille løn måtte regnes, tog med toget, mens husmænd og indsiddere kørte i store rejsevogne, der var stillet til rådighed af gårdmændene, under stiltiende forudsætning af, at husmanden stemte på den kandidat, hans husbond ønskede. Det hændte en gang, at en lille husmand under indflydelse af for megen spiritus, der blev skænket gratis af partierne, pralede med, at han havde stemt på »socialisten«. Han fik lov til at gå hele vejen hjem.

På valgtribunerne holdt kandidaterne, højremanden og venstremanden og senere socialisten deres programtale, og først derefter begyndte valghandlingen. Afstemningen var som før nævnt ikke hemmelig. De store jordbesiddere lod deres forvaltere gå rundt bag

Foto: Smørum Skole 1908-1910. Lærer Jørgensen og hustru ses i baggrunden og på første række sidder Margrete med hvid krave.

vælgerne for at inspicere, at deres fæster og husmænd stemte rigtigt, og havde een dristet sig til at stemme for venstremanden, var det ikke ualmindeligt, at han fik et kraftigt slag over armen af en knortekæp, fulgt af en bemærkning som: «Tag den arm ned! Man kan jo ingenting se». Da der indførtes hemmelig afstemning blev dette selvfølgelig ændret.

Når valgbehandlingen var sluttet, ventede man i byen, til optællingen var tilendebragt, og humøret blev efterhånden højt. Det var en stor dag for Roskildes Hotel-ler og værtshuse, og først når resultatet var bekendtgjort, begav man sig hjemad. Jørgensen tog igen sammen med de velhavende med toget, men langt hen på natten hørte man vognene med husmændene komme, de fleste var beskænkede og lå på vognbunden og sov, mens hestene selv fandt vejen hjem til stalden.

Efter forliget i 1894 og systemskiftet i 1901 stilledes de oprørte vande, og også Jørgensens interesse for politik aftog, men han vedblev dog at være stiller for kredsens højrekandidat, redaktør Asger Karstensen, (der aldrig opnåede valg).

Forøvrigt var Jørgensen også medlem af Gl.Roskilde Amts Skytteforening. Som før omtalt var J.P.Jørgensen overordentlig musikalsk. Mens han var lærer i Hove, var han organist i Smørum kirke, og det var ham en sorg, at orglet var så slet. Da universitetet, der var kirketiende-ejer, ikke ville afse så mange penge, som et nyt orgel kostede, besluttede Jørgensen selv at rejse midlerne hertil. Han gik fra dør til dør med en ind-

samlingsliste, og da det ikke gav tilstrækkelige penge, afholdtes der et par kirkekoncerter, indtil målet var nået. Som alt hvad Jørgensen foretog sig, blev også dette forberedt grundigt. Han var stifter og leder af en sangforening, med hvilken han et par vintre igennem indøvede et passende repertoire, og først da han var tilfreds med korets ydelser, blev kirkekoncerterne berammede og afholdt. Det var også lykkedes ham ved store anstrengelser at skaffe gode københavnske solister, så koncerterne blev succes, både kunstnerisk og økonomisk, og overskuddet var betydeligt. I årene 1904-05 byggedes så det store smukke orgel, der med sine mange piber er til pryd for kirken og til glæde for menigheden.

Som lærer i Smørum blev han kirkesanger, og hans meget smukke sangstemme, der holdt sig ren, til han var højt oppe i årene, stimulerede kirkesangen, så den var ualmindelig smuk og fuldtone for en landsbykirke.

En lokalhistoriker

De åndelige og folkelige strømninger i tiden: Grundtvigianisme, højskolebevægelsen, andelsbevægelsen m.m., der kom frem i firserne og halvfemserne, vakte ikke J.P.Jørgensens sympati, »retninger« i det hele taget var hans natur imod, og også på dette punkt var han i samklang med sine bysbørn, der betragtede disse bevægelser som noget, der ikke kom sognet ved. Grunden hertil var måske beliggenheden nær København, samkvemmet mellem hovedstaden og landsby-

Foto: Frk. Mærks pigeskole, Hillerød 1910. Margrete Jørgensen sidder længst til højre i hvid bluse.

en var fra gammel tid levende, mælken solgtes i København som konsummælk, halmen solgtes og dertil, og man fik mask (fra bryggerierne red.) hjem som kreaturfoder, og denne særlig driftsform gjorde at der ikke var brug for »at løfte i flok«, for andelsmejerier og fællesinteresser, således som man havde det i det øvrige land. Hver for sig hentede man de impulser, man havde brug for, derinde, fra koncerter, teatre, oplysende foredrag, vækkelsesmøder eller mere folkelige forlystelser. For Jørgensen blev det især arkiver og biblioteker, der blev de kilder, hvoraf han øste, så han blev i stand til at udforme og supplere de lokalhistoriske arbejder, som han fra sine første år i Hove havde syslet med, de arbejder, som vil bevare mindet om ham for eftertiden.

Samtidig med at professor Storch arbejdede med restaureringen af Ledøje kirke, begyndte Jørgensen studierne og forarbejderne til den lille bog om »Ledøje kirke før og nu«, der udkom i 1893 og først gjorde han navn kendt. Den blev udgivet med støtte fra Universitetet og anden side og er et overordentligt redeligt udført arbejde.

Senere skrev han »Jonstrups historie«, en redegørelse, der spænder fra ridder Jons middelalderborg over klædefabrikken i merkantilismens blomstringstid til oplysningstidens seminarium. Af de mange småarbejder kan nævnes: »Slægt Welding«, »Edelgaves historie«, »Amtsprovst Eiler Hammond og Brøndbyvester Seminarium«, og mange artikler, især i Historisk Samfunds Årbog og Jonstrupbogen.

På arkivet fandt han også materialet til stamtavler, bl.a. sin egen, som han har udarbejdet, og til de mange gamle interessante matrikelskort af bymarkerne før udskiftningen, som han tegnede.

Hans sidste større værk var Ledøje-Smørum sognes historie, for hvilken han fik megen anerkendelse, også i pekuniær henseende. Materialet indsamlede han bl.a. ved i sin fritid at gå ud i hjemmene og udsperge de gamle om, hvad de kunne huske fra deres barndom og ungdom. De anerkendte ham som en af deres egne og fortalte ham beredvilligt løst og fast.

Han var myreflittig, og hans arbejder var præget af redelighed og akkuratse. Han modstod altid fristelsen til at drage usikre slutninger og tage sig digteriske friheder, men hans arbejder kunne af den grund virke lidt tørre.

Han havde vistnok påtænkt et større værk: «Smørum Herreds Historie», men han arbejdede langsomt, alderen indhentede ham og fandt desværre ikke i sit hjem, den forståelse for sit arbejde, som blev ham til del hos fremmede.

Jørgensen var gift to gange, første gang med Anna Catrine Ulrichsen, der døde 1893, og anden gang samme år med Laurine Pedersen, der overlevede ham.

I sit privatliv blev han ikke sparet for sorger, hans første hustrus død var et stort tab for ham, og han to sønner, der begge var sømænd, emigrerede til Amerika og døde der før deres fader. (En forsvandt i Alaska som guldgraver, den anden sprang i på for lavt vand i Miami og brækkede halsen. red.)

I 1915 tog Jørgensen sin afsked, 69 år gl. med en pension på 1800 kr. Ved denne lejlighed holdt befolkningen en smuk fest for ham og skænkede ham og hans hustru en lænestol med inskription og en sølvskål.

Han tog ophold i København for bedre at kunne fortsætte sine arkivstudier, og døde der 1926, en afklaret, lykkelig gammel mand, der i levende live havde fået anerkendelse for de arbejder, det havde været ham så stor en glæde at beskæftige sig med, lykkelig især for anerkendelsen fra Jonstrupsamfundet, der gjorde ham til æresmedlem.

Mange år senere tog en af Jørgensens gamle elever, daværende indenrigsminister Jens Smørum initiativ til en indsamling blandt gamle elever for at skaffe midler til at rejse en sten - en mindesten for ham. Den kom til at stå i et anlæg nær kirken, hvori han i mere end 40 år havde gjort tjeneste, og den blev afsløret i 1950.

Indenrigsministeren sagde ved den lejlighed følgende smukke ord om sin gamle lærer:

»Jørgensen har med sin historieforskning bidraget til at skabe større forståelse af den værdi, det har at kende noget til de forhold, vore forfædre levede og virkede under. Han lærte os at lægge øret til og lytte til historiens røst«.

Margrete Nørregård

f. Jørgensen, yngste datter af lærer J.P. Jørgensen og Laurine f. Pedersen født 5.9.1894.

Elev i frk. Mørks skole i Hillerød 1909-11. Tog realeksamen 1911. Vikar for forskolelærerinden i Smørum-nedre 1.2.1912 - 1.8.1912.

Elev på Femmers Kvindeseminarium 1912-1915. Lærerindeeksamen 1915.

Lærerinde ved Hellerups privat Realskole 1916-1918 i fagene regning og matematik. Gift 15.7.1918 med læge Frode Nørregård, dengang Hillerød. Flyttede 1.10.1919 til Tåstrup.

Margrete fik fire børn Svend, Bent, Jens, Palle. To af børnene blev læger og to civiløkonomer.

Foto: Palle, Svend, Bent, Jens

Kommunale- og private vandværker.

af Rita Holm

Jagten på rent og velsmagende drikkevand har alle dage været en vigtig og nødvendig proces. I gamle dage havde hver gård sin egen brønd og for de små i samfundet var der en fælles bybrønd. Det samme var tilfælde i de store byer i Europa, man havde flere store bybrønde fordelt i byerne med mere eller mindre velsmagende vand. Omkring 1830-40 begyndte Paris og London at borer efter vand for at skabe en vandforsyning indlagt i husene. I 1859 kom København med og kunne da indvi sit første store vandværk, værket ved Vester Farimagsgade. I begyndelsen var det hovedsageligt overfladevand fra Damhussøen, som gennem flere filtre forsynede København. I 1871 købte Københavns kommune Sønder sø ved Ballerup, en sø hvis ejere flere gange havde forsøgt at udtørre. I hele perioden voksede Københavns indbyggere og arbejdspladser voldsomt og vandforbruget steg yderligere. Derfor fortsatte jagten på vand og interessen samlede sig under første verdenskrig om bl.a. Nybølle, som her skal omtales nærmere:

Fra Københavns vandforsyning 1909-1934

Nybølle anlægget

Med henblik på stadigt at kunne forsyne staden med grundvand havde man på grundlag af foran omtalte geologiske og hydrologiske undersøgelser allerede i årene 1914-1916 erhvervet ejendommen Holmagergård ved Nybølle, nogle arealer af Katrinebjerg hovedgård samt mindre arealer af flere forskellige ejendomme ved Hove. Arealerne af Holmagergård blev senere suppleret ved køb af et tilgrænsende areal. Efter et de for vandforsyningen egnede arealer af Holmagergård var blevet fraskilt denne, blev resten af ejendommen overdraget til direktoratet for stadens faste ejendomme, som senere bortsolgte den.

De erhvervede arealer, der er beliggende langs Nybølle- og Hoveå, blev inddelt i fire kildepladser, der benævnes Nybølle, Katrinebjerg, Tyskemose (Tysmose?) og Hove. På disse kildepladser blev der i året

1915 udført 12 prøveboringer og i nærheden af disse en række 76 mm undersøgelsesboringer, som bl.a. skulle benyttes til at holde grundvandsstanden under observation under prøvepumpning, der blev afholdt samtidigt på alle kildepladser i efteråret 1915. Resultaterne var tilfredsstillende, og i juni 1916 blev der givet bevilling til opførelse af et vandindvindingsanlæg her, som blev benævnt »Nybølle-anlægget«.

Forinden var det ved kemiske undersøgelser fundet, at vandet havde et så stort indhold af jern og mangan, at det blev nødvendigt at filtrere det. Man besluttede sig til ikke at gøre dette på stedet, men henlægge filtrationen til et nyt vandværk ved Islebro, hvis anlæg af andre grundalligevel var nødvendigt.

Nybølle anlægget, der ligger 5 1/2 km nord for Taastrup, har som nævnt fire kildepladser med tilsammen 46 boringer, 23 stk. 250/185 mm og 23 stk. 175/125 mm, og kan i gennemsnit yde ca. 20.000 m³ pr. døgn. Den dybeste boring er 59 m dyb. Anlæggets pumpestation og samlebrønd m.v. blev lagt på kildepladsen Nybølle på det fra Holmagergård erhvervede areal. Anlæggets almindelige anordning er således, at de fire hævertledninger, på hvilke boringerne er forbundet, er ført ned i en ca. 14 m dyb samlebrønd med tæt bund, i hvilken brønd også sugeledninger fra pumperne er ført ned. Sugeledningerne er gennem en tunnel ført til maskinhuset, på hvis gulv 5 m under terrænet der er opstillet 4 centrifugalpumper; disse er af noget forskelligt størrelser, for at vandmængderne kan varieres, og direkte tilkoblede til elektromotorer.

Strømmen er vekselstrøm og leveres fra NESA. Det oppumpede vand føres gennem 650 mm trykledning til værket ved Islebro. Ledningen er udført af støbejernsrør, og retten til dens nedlægning er erhvervet ved ekspropriation. I dens højdepunkter er der anbragt automatiske lufthaner og i dybdepunkterne skyllehaner. Skyllevandet fra ledningen ledes til gravede, græsklædte bassiner, hvor det kan bundfældes, inden det ledes ud i vandløbene. Lufthanerne er anbragt på inspektionsstykker, af hvilke der iøvrigt findes et for hver 6-700 m.

Arbejderne ved Nybølle anlægget var ret vanskelige, fordi jordbunden var så vandrig og tildels bestod af flydesand. Pumpebrønden måtte bringes ned ved hjælp af trykluft, og for at få udført den tæt ved liggende ca. 6 m dybe udgravning for maskinkælderen, måtte man lade nogle ventiler stå åbne i bunden af

brønden og ved at sænke vandstanden dybt i denne, søge at holde byggegrunden for maskinhuset fri for vand. Dette lykkedes også, og da det drejede sig om betydelige mængder vand, blev der bygget et interimistisk maskinhus, hvorfra vandet indpumpedes til byen. Da værket ved Islebro på daværende tidspunkt ikke var færdigt, og trykledningen fra Nybølle på en strækning følger gravitationsledningen for kilderne, brugte man denne ledning til at føre vandet til byen. Denne ordning fortsattes også for det permanente oppumpningsanlæg ved Nybølle, indtil Islebroværket kom i drift. På pladsen ved Nybølle blev der bygget en tjenestebolig til en maskinmester og en brøndmester.

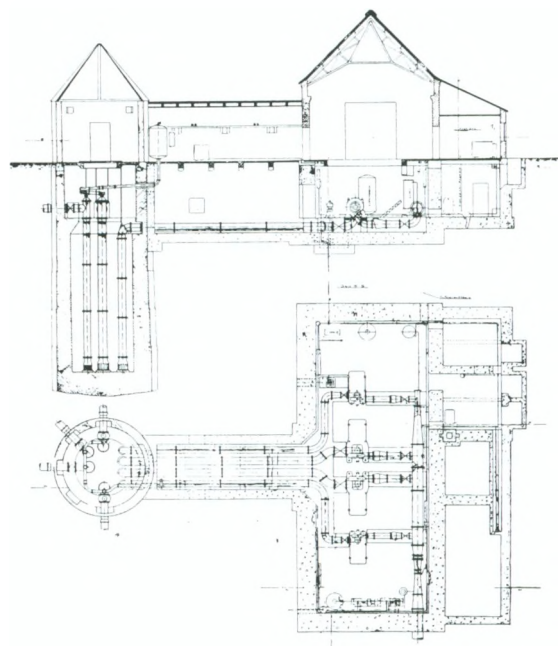
Rensning af rør

Vekselstrømsmotorernes omdrejningstal kan som bekendt praktisk talt ikke varieres, og efterhånden som det jernholdige vand giver afsætning i trykledningen, og tryktabet derved stiger, aftager vandmængden ret stærkt. Denne ulempe ved Nybølleanlægget var det oprindelig påtænkt at afhjælpe ved at bygge et forfilter ved Nybølle for at fjerne hovedmængden af jernet, men man er i stedet kommet ind på at rense ledningen ved at lade trykket fra pumperne drive en kost gennem den. Kosten består af en vandtæt metalbeholder, uden på hvilken der er anbragt stålbørster; den bringes ned i ledningen gennem et af de på denne indbyggede inspektionsstykker og vandrer de 13 ¹/₂ km ind til Islebro i løbet af 6 timer. Rensningen er tilfredsstillende og foretages ca.3 gang årligt.

Problemer for de omkringboende

Sænkningen af grundvandsstanden omkring Nybølleanlægget medførte også, at en del brønde i oplandet gik tørre, og vandmanglen blev, ligesom det til dels havde været tilfældet ved Thorsbro, afhjulpet ved udførelse af borer. For et i nærheden af anlægget beliggende husmandssted måtte der udføres en fundering af mure og skillerum, da disse, der var bygget på tørv, sank sammen på grund af grundvandssænkningen. En nærliggende eng, hvor underlaget bestod af tørv, fik af samme grund så store revner, at den i et par år ikke kunne afgræsses af heste eller kreaturer. Efter en kendelse af en af indenrigsministeriet nedsat voldgiftskommission blev der ydet ejeren erstatning. Med pumpningen fra Nybølleanlægget fulgte endvidere på visse tider af året en mindre livlig tilstrømning af

overfladevandet til Nybølle og Hoveå, hvilke ejeren af Hove Vandmølle mente var til skade for ham. Man

Snit og Plan af Nybølleanlægget.

enedes om at lade erstatningen fastsætte af førnævnte voldgiftskommission, der imidlertid kun afsagde en midlertidig kendelse, og man forligtes derefter om en endelig erstatning på 28.000 kr.

Noget senere rejste bla. ejerne af den nedenfor liggende Gundsømagle sø, der er en stor 7-8 km rørsump, også erstatningskrav mod vandforsyningen for skade, som søens rørskeer skulle lide ved formindsket vandtilstrømning; kravet var henved 400.000 kr. På grundlag af beregninger over nedbør og opland var det uforståeligt, at søen ikke kunne holde sin vandstand. Man satte derfor dette i forbindelse med benyttelsen af en ved søens afløb liggende ålekiste med tilhørende stemmeværk, og da ålekisten var til købs, blev den erhvervet i året 1925, skønt prisen var temmelig høj. Ved købet af ålekisten opdagedes det, at der uden om denne og stemmeværket var et omløb af 21 cm rør beliggende 1m under søens flodmål.

Omløbet, der lå langt bort på en anden ejendom, var i stand til i løbet af ca. fjorten dage at bortlede hele den vandmængde, som søen indeholdt mellem højeste og laveste flodmålsgrænse.

Retssager

Da det viste sig, at omløbet var udført uden vandløbsretternes mellemkomst, krævede man ved en landvæsenskommissionsforretning omløbet lukket, medens lodsejerne, samtidigt med at de opretholdt forlangende om, at vandet i søen ingensinde måtte synke under flodmål, krævede omløbet bibeholdt og påstod, at det eksisterede ifølge særlig adkomst. Sidstnævnte spørgsmål blev forelagt domstolene og afgjordes af højesteret derhen, at der ingen særlig adkomst var til at have omløbet liggende, og at der ikke kunne vindes hævd på et anlæg af sådan beskaffenhed, og omløbet blev derefter afdæmmet fra søen. Erstatningssagen, der løb uafhængig af sagen om omløbet, resulterede i, at en mindre del af den påståede skade måtte antages at skyldes pumpningen ved Nybølleanlægget, hvorfor vandforsyningen ved landsretten blev kendt pligtige at betale erstatning.

Ledøje vandværk

Der er ikke skrevet meget om de små lokale vandværker i landsbyerne, måske fordi der ikke er interesse for det område, som heller ikke rummer megen konflikt, og derfor kan synes kedeligt. Men oprettelsen af vandværker i landsbyerne var et gevaldigt fremskridt: At kunne åbne for en vandhane i køkkenet og senere få indlagt WC og bad, var en luksus og behagelighed som tidligere generationer ikke kendte. Det første vandværk i kommunen lå i Smørumovre og blev oprettet i 1902-03, men her skal vi beskæftige os med Ledøje vandværk..

Den 18.februar 1906 besluttede en kreds af Ledøjeborger at oprette et vandværk, hvor medlemmerne fik andele efter husstørrelsen, erhverv m.m. Bestyrelsen indhentede vedtægter for Herstedøster Vandværk og indsatte navnet Ledøje, hvorefter de indkaldte til stiftende generalforsamling d.27 feb. Her fremlagdes vedtægterne til godkendelse.

På det første bestyrelsesmøde hos tømmers H.P.Hansen d.3.marts 1906 vedtog man at lade ingeniør Hansen? lave en plan og tegning af Ledøje Vandværk, blot måtte udgiften ikke overskride 250 kr. til dette arbejde. Den første bestyrelse bestod af formanden P.Hansen,

Hans Peter Hansen, Hans Chr.Hansen, Jens Chr.Juul. slagter Julius Schultz, Johan Funk Vestergård, og Karl P.Kortensen Lerholmgård, som revisor: Anton Rasmussen Gammelgård og Jens Peder Hansen.

Allerede den 9 marts holder man igen møde, denne gang på Vestergård hos Johan Funk, hvor man vedtager at købe jord til vandværket af Anton Rasmussen Gammelgård for 45 øre alen². Det går nu stærkt. Den 12.marts holder man igen møde og det er hos Karl P.Kortsen, hvor bestyrelsen beslutter at annoncere tre gang i Berlingeren og i Roskilde dagblad. Planerne for vandværket ligger til eftersyn hos bager P.Hansen i Ledøje til den 27.marts.

Der indkom tre tilbud om at bygge Ledøje Vandværk og tilbudene blev åbnet den 27.marts kl.2. De tre tilbudsgivere var:

Et selskab i Valby	21.706,75
Maskinbygger Chr.Pedersen, Ledøje	21.450,00
+jord	900,00
Ingeniør Hansen, København	21.050,00

Interessen for det lokale var størst og den 3.april blev det vedtaget af en samlet bestyrelse at maskinbygger Chr.Pedersen skulle udfører arbejdet og påbegynde det hurtigst muligt for ifølge kontrakt 20.000,kr?.

Foreningen havde ikke de 20.000 kr og måtte derfor ud for at låne penge til byggeriet. Tre uger efter søgte og fik de et lån på 22.000 kr i Hafnia A/S. Kort efter gik arbejdet igang.

Byen har sikkert gået og ventet spændt på vand i hannerne, men det tog tid for smeden Benner at lægge rørene og andre ting forsinkede også byggeriet. Men d.26 maj 1907 blev vandværket, efter et par genvedigheder, indviet. Bestyrelsen havde tilbageholdt 2000 kr. af Chr.Pedersens tilgodehavender og ville kun udbetale dem, hvor Chr.Pedersen garanterede at nu blev vandværket færdigt. De sidste 500 kr. blev først udbetalt d.16 dec.1907. Men Ledøje var nu blevet en moderne by med indlagt vand i husene.

Vandværksforeningen

Fra begyndelsen havde 83 gårde og huse tegnet sig for andele, men de havde andele afhængig efter forbrug. Således havde bager P.Hansen 4 andele og gårdejer Karl Kortsen 8 andele samt skrædder Lars Pedersen 1 andel. Præstegården havde 4 andele og Ledøje kirke 3 . Forsamlingshuset og brugsforeningen kunne dog nøjes med 11/2 andele hver.

I sommeren 1908 kom Tønnes Andersen, Brydegård

Foto: Det eneste billed af vandværket, hvor man kan se dels det gamle vandtårn til højre, og dels det nye vandværk midt i billedet med pumpehuset forrest.

til og efterhånden kom også de nærmeste udflyttede gårde. Betingelserne for at komme med på nettet var betingelsesløst overgivelse til vandværkets vedtægter og bekostning af de rør og haner, der skulle til for at blive tilsluttet. I 1910 kom jordemoderhuset til og i maj 1923 søger Ledøje-Smørum kommunen om at få vand indlagt i den nye kommuneskole. Det bevilges mod at kommunen selv indlægger vand og betaler for 3 andele.

Der kom stadig nye til, de huse, som havde lejere måtte betale en 1/2 andel mere og når lejeren flyttede og der ikke blev udlejet værelser igen, blev den 1/2 andel ophævet. I maj 1931 søger gartner Svendsen om at komme med på nettet. Det bevilges mod en afgift på 25 kr. hvert kvartal med 3 måneders opsigelse på hver side. Måske var det for stor en udgift for gartneriet, for i 1934 opsiges gartner Svendsen sin part, han har selv fået en brøndboring.

I marts 1939 holder bestyrelsen møde og her foreligger der et andragende fra de nye statshusmandsbrug bl.a. Råbrovej, om at komme på vandnettet. Det godkendes mod at rørene bliver af samme materiale, som vandværkets øvrige rør på nettet.

Vandmangel

Trods værket forsøg med at følge vandbehovet blev der i tørre somre alligevel vandmangel. Værket lukkede først gang for vandet fra kl 5 eftermiddag til kl 6 morgen d.29 juli 1913. Udover manglen i husholdningen var der relativ store besætninger på gårdene som skulle have vand. Og havde man ikke vedligeholdt sin egen brønd var det et stort problem med at hente vand til dyrene. I 1917 er det igen galt. Nu blev værket lukket for en ubestemt perioden indtil vandstanden igen stod 3 alen over beholderens bund. Desuden søgte man efter utætte rør i ledningsnettet.

Man så alvorligt på unødvendigt vandspild og i 1921 måtte pastor Groothe betale 10 kr i mulkt(bøde) for vandspild. Det er i øvrigt den eneste gang nogen for en mulkt for vandspild. Omkring efteråret 1924 er kommunen begyndt at »vande« gaderne, hvorved de pålægges at betale 10 kr. hver gang.

I 1940 protesterer vandværksbestyrelsen mod præstegårdens planer om at installere WC fordi man

Foto: På vandværkets grund fra v. Bent Jespersen, Erik Vognmand, Erling Hansen, Erik Rasmussen, Knud Andersen, Jørgen Fredslund.

ikke først har truffet en aftale med vandværket om en levering af vand, hvilket først kan ske på en ekstraordinær generalforsamling. Den bliver dog holdt allerede tre uger senere og her ansøger præstegården om vand til 2 WC og et badeværelse i Ledøje præstegård. Efter en diskussion på generalforsamlingen bliver det vedtaget at præstegården får 2 andele for WC og 1 andel for badeværelse ialt 3 andele ekstra. Dog gøres der opmærksom på at hvis der blev vandmangel forbeholdt man sig ret til at lukke for vandet til præstegårdens WC og badeværelse.

Driften af vandværket

Værkets beholder skulle hveranden eller tredje år hvidtes og spartles og der blev antaget en mand til denne vedligeholdelse. Der blev også antaget en mand til at klippe tjørnehækken og klippe græsset to gange årligt. Det fik klokker Anders Sørensen 16 kr for i 1913. Chr.Pedersen fik kontrakt på at smøre pumpen og passe og forny pumpelæderet for 100 kr. om året. I april 1909 bestilte bestyrelsen en platform til en vind-

motor og i 1912 måtte man have en ny cylinder til pumpen, den gamle gav ikke vand nok.

Den næste store forandring i værket var indlæggelse af elektricitet. I 1919 blev der indlagt el til at drive pumpen, hvor før vindmotoren havde været drivkraften. Der blev optaget et lån på 3000 kr til ombygning af vindmotoren.

I august 1919 indkom tilbud på en nybygning til et motorhus. Det blev murer Stauning i Ledøje, hvis tilbud på 125 kr blev antaget. Samtidigt vedtoges det at opkræve 8 kr pr andele ekstra og fra oktober samme år blev vandskatten hvævet med 65 øre pr andel pr.kvartal.

Ved juletid 18.dec besluttede bestyrelsen sig for en ny vindmotor fra Skandia i Nyborg til 2379 kr. og beregnede kost og logi til en montør samt kørsel fra stationen med materialer og værktøj. I dag kører håndværkerne rundt i deres egne vogne og sover på hotel, hvis de er langt hjemmefra. Lidt ind i det nye år vedtog man at opkræve vandafgift for januar kvartal med 6,50 kr pr.andel.

I januar 1924 får vi en snestorm, der anretter en alvorlig skade på vandværkets vindmotor. Det kniber med at få udbetalt forsikringssummen og bestyrelsen truer med en voldgift. Om der blev betalt nævnes ikke, men i april opkræves 8 kr pr. andel, en stigning på 1,50 kr fra januar kvartal, måske for at betale reparationen på motoren.

I 1931 får bestyrelsen en forespørgsel fra landvæsenes kommissionen, som blev besvaret således:

I	matr.nr.	6
II	antal boringer	1
	boringens størrelse	3 Tm?
III	vandspejlsboring fra vandoverflade	20,50 m
IIII	Hvor meget oppumpet i 1931	20.000 km ³
	hvor meget ret til i fremtiden	60.000 km ³

I sommeren 1932 begyndte vandværksforeningen at indbetale 150 kr. a conto for at beholde vandvindingsrettighederne. Året efter købes der et nyt pumpeværk hos F.R. Dallgaard i Holbæk.

I de kolde vinter 1941 får ledningsnettet problemer. I den hårde vinter fryser rørene til og det pålægges at fremsætte et forslag om en omlægning af ledningsnettet med dybere nedgravning inden næste vinter. Det stigende vandbehov kræver yderligere en boring. Da ingeniør Larsen i 1932 forsøger at lave en 6« boring må han opgive, fordi der hele tiden løber sand ind - boringen er utæt. Man forsøger at gå længere ned i kalken, men selv i 51 m dybde trænger sand ind. Derefter opgives 6« boringen og man enes om at forsøge med en 4« boring. Ingeniør Larsen garanterer at den nye boring ville blive anvendelig evt. med indsættelse af filtre.

Ved manglende betaling

Adskillige gang i tyverne advares der om at vandet vil blive lukket for skyldnere, der ikke havde betalt den kvartårlige afgift. Værst synes det at være i begyndelse af 30-erne nærmere 1932, hvor flere trues med lukning på grund af restancer. I en periode hvor hele samfundet var i krise med stor arbejdsløshed, kunne det resultere i at familier med børn eller andre kunne sidde i deres huse uden vand. Det ses ikke om der virkelig blev lukket for vandet.

Der synes at være en rolig og stabil udvikling i de først 50 år af vandværkets historie og i år er det 90 år siden Ledøje vandværk begyndte sin virksomhed.

Kilder: Ledøje Vandværks forhandlingsprotokol
Københavns Vandforsyning 1909-1934
Københavns Vandforsyning 1859-1909

Ledøje-Smørum Historisk Forening gennem 25 år

I år er det 25 år siden foreningen blev startet og vi har bedt formændene m/k fortælle om de hændelser og begivenheder, der har været i foreningens historie i den periode. Desværre måtte Per Kierulf melde fra, men gennem breve og notater fra perioden er det alligevel lykkedes at bringe en oversigt over foreningens start.

Under Per Kierulff

af Rita Holm

Foranlediget af den meget omtalte kommunesammenlægning, hvor Ledøje-Smørum skulle lægges under det dengang kaldet Ballerup-Måløv kommune, besluttede en kreds af »gamle« borgere at indkalde til et møde for at stifte en historisk forening. Kredsen bestod af Thomas Krogh Bosagergaard, Henry og Per Kierulf i Hove, Vilhelm Nielsen Thorsøgaard, Else Hermann Ll.Smørum og lærer Poulin Nielsen.

De indkaldte til en stiftende generalforsamling på Søgerskolen. Der blev valgt en bestyrelse bestående af: Per Kierulf formand, Thomas Krogh, lærer Nielsen, Kirsten Obel(Fauk), Else Hermann, Vilhelm Nielsen.

Foreningen lagde flot ud med en tur til Rom, hvor otte, de fleste fra bestyrelsen, deltog. Disse deltager holder stadig sammen under navnet Romer-klubben. Dernæst sammensattes et foredragsudvalg - bestående af Thomas Krogh, Vilhelm Nielsen og Keld W.Rasmussen - en overdådig foredragsrække, der startede med et foredrag d.8.juni 1972 på Edelgave. Her fortalte Hans Jensinius fra Nationalmuseets arkæologiske afdeling om Rompe og Edelgave. Foredraget foregik i Edelgaves festsal, hvor der også var lavet en lille udstilling af fund fra Ledøje-Smørum.

Udvalget foresatte den lovende foredragsrække i efteråret 1972 med emner som: Istidslandskabet i Ledøje-Smørum af Finn Kofoed, der også forsatte med foredrag 2. Dernæst fulgte R.Broby-Johansen om middelalderkirker og Palle Lauring om Svenskekrigen 1658-60.

I 1973 tilbød man igen en flot foredragsrække: Hans

Ole Hansen fra Nationalmuseets forsøgscenter i Lejre. Thorkild Ramskou fra Nationalmuseet om Vikingetid. Aksel Bolvig om middelalder, Birgitte Rørby fra Dansk Folkemindesamling om Hekse og overtro. Og endelig Johannes Møllehave om sit forfatterskab.

Samme år ansøgte foreningen om en båndoptager, til at optage erindringer om de ældre, hos byrådet, men fik afslag. Kort efter var der en sammenkomst for foreningen på Edelgave, hvor man spiste sin medbragte mad og blev underholdt af Ballerup Folkedanser. Gudmund Jørgensen Edelgave hørte om foreningens ønske og han skænkede omgående en båndoptager til foreningen.

Allerede på dette tidspunkt var Ove Holmfred og Kirsten Obel(Fauk) begyndt at indsamle arkivalier, som foreløbig lå under private forhold.

En lørdag eftermiddag i august 1973 havde turudvalget - bestående af Henry Kierulf og Else Hermann - arrangeret en tur til Edelgave, hvor Otto ventede på medlemmerne for at køre rundt i kommunen. Klokkeren 17 var alle tilbage og man begav sig ud til voldstedet Smørholmen, hvor der blev drukket medbragt kaffe. Klokkeren 19 var alle tilbage på Edelgave, hvor man nu spiste sine medbragte klemmer. Derefter blev der spillet op til høstbal, hvor »piger og karle svingede sig i dansen«.

Men foreningen havde mere på »tapetet«. I sept. 1973 indhentede bestyrelsen tilbud på at genoptrykke J.P.Jørgensens bog »Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum sogne«. Tilbuddet lød på 10.000 kr., men den nystartede forening havde ingen formue og måtte derfor henvende sig til Ledøje-Smørum kommune. Foreningen bad om et lån på 7.500 kr., da man selv kunne tilvejebringe 2.500 kr.. Den 5.12.73 forelå der et svar fra borgmester Eigil Poulsen at byrådet havde givet et tilsagn om et kontant tilskud på 7.500 kr til udgivelse af bogen mod at kommunen fik rettiheden til at fastsætte en fordelagtig pris til kommunens borgere (15kr). Da Sparekassen gav 1.000 kr og Forstædernes bank ligeledes, stod foreningen ikke med en total tørt kasse efter udgivelsen.

Den 1.4.1974 havde foreningen 91 medlemmer og var i hastig udvikling. Bestyrelsen bestod af: Per Kierulf formand, Else Hermann, Vilhelm Nielsen, Thomas Krogh, Lone Brüsck, Niels Larsen, Bent Eggert. I foråret 1974 udsendte foreningen spørgeskemaer til samtlige gårde i kommunen om gårdenes historie, ejere og størrelse m.m. Det gik lidt trægt med at få

Foto: Foredrag Smørum Gl. Skole. Fra v. lærer Nielsen, Bertel Pedersen, Edla Nikolaisen, Ella Pedersen, stående Lone Brüsç.

skemaerne retur, men idag har de indkomne skemaer værdifulde oplysninger.

I 1975 blev Jens Smørum inviteret til at holde foredrag og det blev henlagt til Edelgave. Lige fra foreningen start havde man en god ven og støtte i godsejer Gudmund Jørgensen på Edelgave.

I sæsonen 1975-76 indeholdt foredragsrækken emner som: Danske spillefilm 1949, ukendt foredragsholder. Almuens oprør mod åndelige autoriteter ved pastor Niels Zeuthen, og det næste: Grundtvigianisme og Indre Mission ved Niels Zeuthen. Spedalskhedspro-

blemer ved Vilhelm Møller Christensen kendt for sin udgravning af Æbelholdt kloster.

Lægeplanter og trolddomsurter ved apoteket Harald Nielsen. Det sidste foredrag blev holdt i det nyindrettede bibliotek på Boesagerskolen. Foredragsrækken sluttede med et besøg på Medicinsk-Historisk Museum.

I alt havde foreningen hvert vinterhalvår seks foredrag m.ca.50-60 tilhører, en heldagsudflugt og en halvdagsudflugt i sommerhalvåret.

I foråret 1976 var foreningen på en tur til Skåne, hvor

man besøgte Gimlingehus, Børringe kloster, Kivik gravene og m.m.

Indsamling af gamle fotos

Tidligt i året 1977 kom en indsamlingskampagne igang. Fra februar til marts indsamledes gamle fotos i Københavns Amt bistået af DR-TV og den samlede presse i Københavns området. Det gav store resultater til alle lokalarkiver i området og en stor del af Ledøje-Smørum billedsamling stammer fra denne indsamling. I sommeren 1976 søgte foreningen om faste lokaler til et arkiv, da arkivalierne havde nået en størrelse, som gjorde det uholdbart at opbevare dem privat. Byrådet anviste to små lokaler i »Clemmensens hus« ved ungdomsskolen. Her holdt arkivet sin officielle indtog d.2.dec. 1976.

Perioden fra 1972-1978 var kendetegnet af nye tiltag som var resultatet af et særdeles frugtbart samarbejde i foreningens bestyrelse.

Fra de gamle dage

af Lone Brüsçh

Ved generalforsamlingen i februar 1978 blev jeg valgt til ny formand for Ledøje-Smørum Historiske Forening, idet Per Kierulff, som havde været formand fra foreningens start i 1974 valgte at gå af.

Det var en utrolig aktiv forening, hvor jeg var valgt ind i bestyrelsen nogle år tidligere. En foredragsaften tiltrak typisk så mange tilhørere, at sikringsrummet under Boesagerskolen, som egentlig var kommunens største mødelokale, var fyldt op. Jeg tror der har været omkring 70 mennesker. Og det var sådan hver gang, der skete noget i foreningen. Den slags ting forpligter. Alle forventede, at kvaliteten på foredrag, på udflugtsmål og planlægning var helt i top. Efter at en foredragsholder engang var udeblevet fra en sal fuld af forventningsfulde tilhørere, havde et medlem af besty-

Foto: Helge Nielsen, Vilhelm Nielsen, Else Hermann, Anne Marie Kyed-Pedersen, Lone Brüsçh, Inge-Lis Nielsen, Karen Skov, Erik Pedersen.

Foto: Udflugt til Kronborg 1976.

relsen altid et nødprogram i lommen. Det kom vist aldrig i brug, men det ku' jo være...

Det lokalhistoriske arkiv var startet i en ejendom, som kommunen ejede. Her skulle ungdomsskolen bygges og arkivet ville derefter stå uden lokaler. I takt med udbygningen af kommunen stod det også klart, at den kommunale administration skulle have større lokaler. Så det store puslespil kunne gå op ved, at rådhusets indvielse gjorde den gamle skole i Smørumovre ledig. Historiske forening havde allerede omkring 1976 overfor kommunalbestyrelsen udtrykt ønske om at overtage den gamle skole. Da de store midler til at indrette bygningen ikke var tilstede, gik bestyrelsen i gang med malerpensler og indsamling af borde, bænke og stole. Disse blev fundet ved, at forsamlingshuset i Ledøje skulle have nyt inventar. Den 6. oktober 1981 blev Den gamle Skole som historisk forenings fremtidige lokale indviet af daværende rigsantikvar Oluf Olsen. Ungdomsskolens filmshold skulle optage dele af aftenen. Emnet for foredraget var »Kirkebyggeri i Middelalderen« med udgangspunkt i det

lokale og med en enkelt udløber til Smørholmen. Det blev et tilløbsstykke.

Det blev så starten på en ny periode i foreningens historie. Arkivet var flyttet ind i foråret og havde masser af plads. Dette faktum inspirerede til endnu større aktivitet, selvom det ikke syntes muligt.

Vi fik etableret arbejdsgrupper og studiekredse, i arkæologi, om kommuneplanen, »Kend din kommune« på aftenskolen, samt utallige besøg i skoleklasser. Samarbejdet i de lokalhistoriske foreninger langs Frederikssundbanen var en stor inspiration i de første år. De fleste foreninger var startet samtidig med vores, så behovet for at udveksle ideer og erfaring var stort. Dette samarbejde kulminerede i udgivelse af bogen »Langs banen« og en udstilling på Skibstedgård i Veksø. Også den efterhånden etablerede rejseklub opstod i dette samarbejde.

Det væsentlige i de år, hvor jeg var med i bestyrelsen, var en meget engageret gruppe af personer, som var parat til i enhver situation at stille op, når de hørte der

var et behov. Alle kendte hinanden, fra politiske foreninger eller sport. Der var ikke så mange andre tilbud dengang.

Vi, der var tilflyttere, havde det privilegium at være sammen med en stor gruppe af mennesker, der var barnefødt i kommunen eller havde boet her i mange år. De elskede at fortælle om »gamle dage« både de dårlige og de gode. Mange af dem var gudbenådede fortællere, som brændte for den historiske sag og glædede sig over at formidle både i skolerne, til medlemsaftener og i almindelighed overfor os, der af gode grunde ikke viste helt så meget om den nære fortid. Desværre er mange af de der var med dengang døde nu, men jeg tror at meget af deres viden er gemt i arkivet.

En tid der gik...

af Sten Asger Jensen

At arbejde med et områdes fortid og synliggøre den for lokalområdets nuværende borgere, det er vel i al sin enkelthed en historisk forenings opgave. I praksis er det selvfølgelig en mere detaljeret opgave. Uden at man tænker nærmere over det, bliver foreningen selv en del af historien. 25 år er det foreløbigt blevet til. I ca. 10 år af denne periode har jeg haft fornøjelsen af at være formand for vor kære forening.

Skal man for denne periode sige noget karakteristisk, kunne det være ordet formidling. At formidle områdets særlige historie og skabe kendskab til værdifulde træk i landskab og bebyggelse har været væsentligt. Der har været gjort flere forsøg på at få nye indbyggere i tale, så foreningen ikke kun bliver en forening for de borgere, der har rod her eller har været her længe, men en sprællevende forening for alle. Det er ingen let opgave og det bør fortsat være et væsentligt indsatsområde for foreningen.

Formidlingen af det historiske budskab er sket på mange områder.

I 1989 lykkedes det at få udgivet det første årsskrift. Rita Holm tilbød at være skriftets redaktør, og dette arbejde har været fortsat indtil dato. Årsskriftet afløste foreningens tidligere medlemsblad. Til nyhedsformidling blev SMÅNYT udgivet.

I 1990 var foreningen med til at udarbejde en pjece om kultur- og naturområder i Ledøje-Smørum kommune. Fra 1993 har foreningen været aktiv deltager i projektet »Danmarkshistorien i Vestskoven«. Projektet er et samarbejde mellem Albertslund, Høje-Taastrup, Ledøje-Smørum, Københavns Amtsmuseumsråd og Vestskoven. Et større formidlingsarbejde har været resultatet af dette arbejde. Seværdighederne er beskrevet på tavler i området (bl.a. ved gadekæret i Ledøje) og en pjece er udgivet på dansk, engelsk og tysk. Ved det årlige arrangement (den først søndag i juni) har foreningen udført et betydeligt arbejde. Et beskæftigelsesprojekt, forestået af arkæolog Anne Preisler, gav en række nye arkæologiske oplysninger og førte til skiltning ved og vedligeholdelse af nogle af vore oldtidsminder.

I 1991 lykkedes det at udgive Riis-Nielsens bog »Fra Fæstebonde til selveje« om Smørumnedre i nyredigeret udgave. Gudmund Jørgensens fond sikrede udgivelsen med et tilskud på 25.000 kr.

I perioden fik vi råderet over det meste af Smørum Gl.Skole. Den forståelse, der blev vist fra byrådets side, har betydet meget for de muligheder foreningen har haft for at indsamle og udstille. Udstillingsmulighederne blev kraftigt udvidet da Henry Kierulff kunne skaffe brugte montere fra Nationalmuseet. Det blev et kraftigt spring fremad, og ved hjælp af snilde fra mange hænder blev inventaret gjort brugbart. En række tematiske udstillinger har været opbygget f.eks. Stavnsbåndudstillingen fra 1988, udstillingen om kommunens gamle skoler i 1989. Der udarbejdedes desuden undervisningsmaterialer til kommunens fire skoler, 100-året for restaureringen af Ledøje kirke, sognenes møller m.v. Samtidig har skiftende udstillinger med forskellige temaer været gennemført.

I hele perioden har der været tilbudt ture og foredrag. Det er ved disse arrangementer medlemmerne har haft lejlighed til at mødes og dele mange gode oplevelser. Et vigtigt element i enhver forenings liv.

Arkivet har udviklet sig meget i den periode og ydet en meget stor service for brugerne. Det være sig enkeltpersoner, der måske søger slægtens spor, eller foreninger, der skal udarbejde jubilæumsskrifter. Arkivet er stedet hvor informationen er samlet og vil støt og stille få større og større betydning efterhånden som den levende erindring forsvinder.

Det har været væsentligt i bestyrelsesarbejdet, at arbejdet har været interessebetonet og at samværet har været positivt. Det vil jeg gerne benytte lejligheden til at sige tak for.

For en historisk forening er intet bedre, end når der gøres et arkæologiske fund af betydning. I 1990 og 91 blev vikingepladsen fundet og udgravet af Jens Henrik Jønsson fra Amtsmuseumsrådet at kunne tilbyde smykket til salg i fornem sølvkopi.

Det blev langt fra alle planer og idéer vi formåede at realisere i denne 10 årsperiode, men jeg håber, at det lykkedes at øge interessen for de historiske værdier og give en række gode historiske oplevelser for vore medlemmer.

Med ønske om alt godt i de kommende 25 år.

Foto: Generalforsamling 1987. I baggrunden stående Sten Asger Jensen. Midt i billedet Henry Kierulff, Ayoe Rasmussen. Hans Jensen.

Foto: Smørumnedre 1910. Set fra bybakken.

Smørumnedre år 1085

af Rita Holm

Mange købstæder og sogne har i gennem de sidste 50 år fejret store jubilæer eller fødselsdage. København fejrede sin 800 års dag i 1967. I Ledøje-Smørum kunne vi i 1985 fejre 900 år for Smørum sogn eller snarer 900 år for Smørumnedre, men desværre var det umuligt at vække en interesse for dette jubilæum, hverken i foreninger eller hos byrådet. Flere landsbyer omtales for første gang - enkelte navne findes ikke mere - i et gavebrev fra Knud d. hellige til Lund domkirke i 1085. I Helsingborg - som også omtales i Knud d. helliges gavebrev - markerede man dagen med stor festivitas og besøg af det svenske kongepar. Så år 2000 kan vi i Ledøje-Smørum fejre 915 år for Smørumnedre.

Baggrunden for jubilæet ses af Knud den helliges gavebrev til Lund Domkirke, som var under opførelse i disse år. I gavebrevet skænker kongen flere små ejendomme kaldet bol dvs. indtægter fra disse ejendomme eller jordstykker til driften af domkirken. Gavebrevet er oprindeligt skrevet på latin og her omta-

les » Smørhem minor« eller lign., men i den danske udgave af »Danmarks Riges breve« fra 789-1169 er det oversat til Smørumnedre. Da vi har et Smørum herred kunne det måske også være Smørumovre, som betegnes »minor« i forhold til herredet, men det er vedtaget at det er Smørumnedre.

Gavebrevet lyder i den danske oversættelse således: 1085 21 maj Lund.

Kong Knud d.4 hellige skænkede jordegods og indtægter til Skt. Laurentii kirke i Lund.

I den hellige og udelige treenigheds, faderens og sønnens og den helligeånds navn.

Vi ønsker, at det skal være vitterligt for alle kristne, hvorledes jeg Knud den fjerde, kong Magnus's søn, efter at have overtaget riget som arv fra min fader har doteret Skt. Laurentii kirke, som ligger i Lund - endskønt den endnu ikke er fuldført - for at den til evig tid kan være en brud for det lam, som bærer verdens synd, hellig for den hellige, ubesmittede for den ubesmittede, værdig for den værdige.

Men vi har gjort åbenbart, hvad og af hvad art denne kirkes brudegave skal være, og vi ønsker med Gud til værn, at den skal være retskraftig og urokkelig til evig

tid med disse som vidner: Rikval, Svend og Sigvard bisper, Haagen Jarl, præsterne Arnold, Theoderik, Henrik og Godshalk, stallerne Alle, Haagen, Peder, Svend og Asser Aagesen. Det er altså den jord, som Øpe Thorbjørnsen i Lund bødede for sin fred.

I Lilla Uppråkra fire en halv bol, i det andet Uppråkra lige så mange bol, i Herrestad otte bol, i Skälshög et halvt bol, i Skåttilljunga et halvt bol, i Sövestad et halvt bol, som Skore betalte for sin fred, og i Karlaby et halvt bol, som samme Skore gav kongen for sin fred, i Brönneslöv et halvt bol, som kongen indløste for Thorgisl, Gunstens søn i Göingebygd, i Sandby et bol.

På Sjælland i Ramsø herred i Øm to bol, i Sømme herred i Tjærby to bol, i Tune herred i Winningave to bol, i Horns herred i Skulderlev et bol, i Onsved et bol, i Smørumnedre to bol, i Jørlunde herred i Tollerup et bol, i Lyngø herred i Børstingerød to bol, i Skenkelsø et bol.

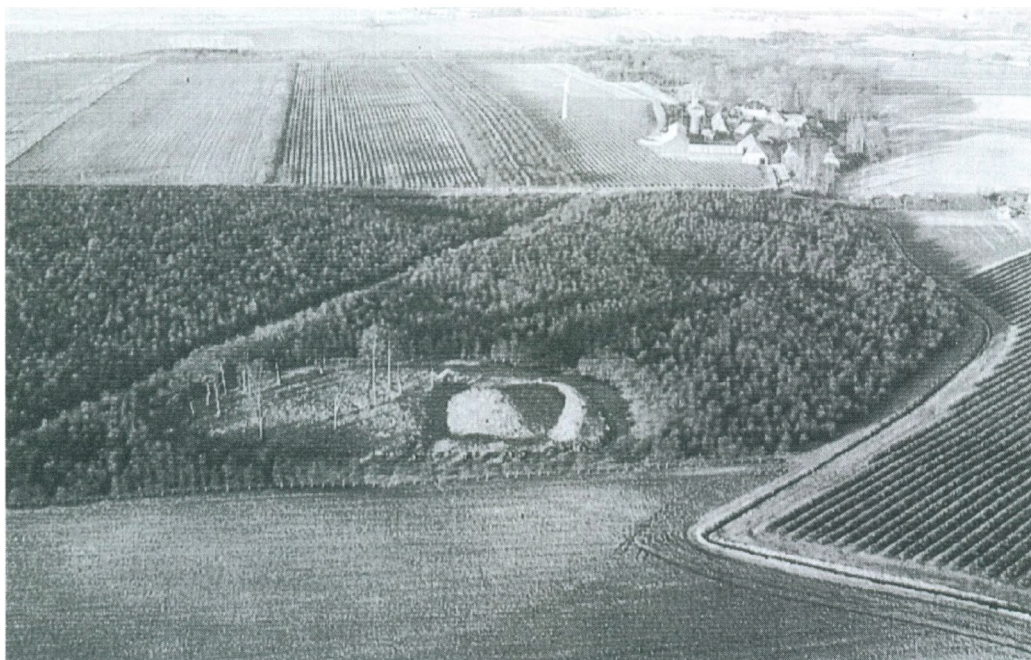
På Amager i Sundbyøster fem bol, i Brøndby tre bol. Af de penge, der årligt gives af tofterne i Lomma tre mark, af samme penge i Helsingborg tre mark, af tofterne i Lund 21 mark.

Hvis nogen mægtig mand, af ædel eller ikke-ædel byrd, født eller ikke-født, opblæst af forvoven dristighed mod den hellige læres forskrifter stræber efter at krænke denne overenskomstsmæssige beslutning, skal han være forbandet ved Herrens genkomst, skal han være fordømt til evig straf, der hvor ornen ikke dør og ilden ikke slukkes. Hans bord foran ham skal blive en snare, til en gengældelse og til en anstødssten sammen med dem, som sagde til Gud Herren: Gå bort fra os at kende dine veje er ikke vor lyst.

Men hvad der hører til den kongelige ret, af hvad sag der end, måtte opstå i forbindelse med omtalte jord, skal høre under provsten og de andre brødres myndighed, hvilke på dette sted tjener gud: tre forseelser er undtaget: Hvis en bliver lyst fredløs, skal han købe fred af kongen, medens hans boslod skal tilfalde provsten og brødrene. Hvis han forsømmer leding, skal han bøde til kongen. De skal ikke stille heste til redskud, medmindre kongen kommer selv.

Forhandlet i Lund d.21 maj 1085 efter Herrens menneskevorden i den 8. indiktion, epakten 22, konkurrenten 2, i den herre kong Knuds 5 år, idet de fornævnte bisper var nærværende og stadfæstede det med vor herre Jesus kristus som ophavsmand, Han, som er velsignet i evighedens evighed. Amen.

Kilde: Danmarks Riges breve 1 rk. 1-2 bind fra år 789-1169

Smørholm Voldsted. På flyfotoet optaget fra sydøst ses det middelalderlige voldsted omgivet af Edalgaves kirsebærplantage. I pløjemarken i forgrunden anes en højning i terrænet som et lidt lysere område, Østholmen. Her gemmer der sig under mulden spor efter aktivitet, som har med bebyggelsen på voldstedet at gøre. I baggrunden godset Edalgaves bygninger og yderst til højre Edalgave Huse, som er godsets tidligere arbejderboliger. Foto: JHJ december 1996.

Smørholm Voldsted ved Edalgave.

En befæstet gård fra middelalderen

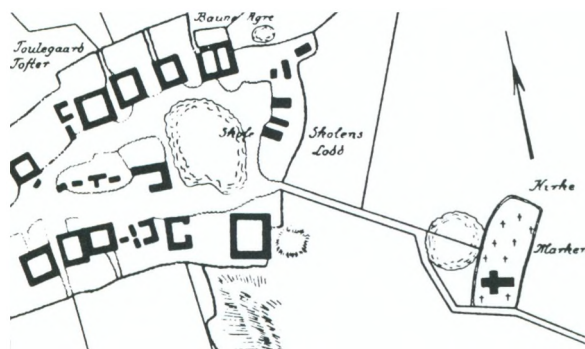
Af Jens Henrik Jønsson

Godset Edalgave ligger tæt syd for landsbyen Smørumovre nordvest for København. Edalgave er en forholdsvis »ny« herregård dannet i 1660erne af Kronens nedlagte gård Rompe. De tilhørende jorder har allerede i middelalderen været i stordrift. Det vidner tilstedeværelse af et gammelt voldsted, Smørholm, inden for ejerlaget om. Voldstedet er de synlige spor i terrænet af gamle jordværker i form af volde, grave og banker anlagt i forsvarsojemed. Her til beskyttelse af en storgård fra middelalderen. Selve gårdens bygninger er for længst borte.

Voldstedet ved Edalgave ligger i Slotsmarken øst for de nuværende hovedbygninger. Det blev tidligt i forrige århundrede tilplantet med træer og omdannet til et haveanlæg i tidens stil. Et uigennemtrængeligt krat lukkede sig i årenes løb om stedet. I 1970erne blev de omgivende jorder tilplantet med en forsøgsplantage. Det tilgroede voldsted har herefter i mange år ligget utilgængeligt og i skjul, ikke synligt fra de omliggende veje og kun kendt af lokale og specielt interesserede.

Voldstedets bevoksning af gamle elmetræer og elmeopvækst var udlevet og angrebet af elmesyge. Københavns Amt bevilgede i 1994 midler til pleje af det fredede fortidsminde, og i samarbejde med Edalgave Gods og Københavns Amtsmuseumsråd blev det anseelige voldsted kort efter fritlagt for trævækst på nær nogle få bevaringsværdige ege og lidt bøg. Godset har åbnet for offentlig adgang til fortidsmindet via en grusvej, der løber tæt forbi. Det gamle voldsted kan nu igen overskues og opleves af den besøgende.

Der kan være grund til at antage, at også sogne- og herredsbyen Smørumovre i lighed med Ledøje og Knardrup tidligere har rummet en storgård. Det kan i den forbindelse være fristende at pege på en optegnelse fra forrige århundrede om fund af munkesten i skolelærerens have over for Nonnehøj (Nationalmuseet Ant.Top.Arkiv). På det viste udsnit af matrikelkort målt 1785 er angivet »Skole« og »Skolens Lodd« østligt i byen mellem landsbyforsten og den store fritliggende kirke. Her er også markeret den lille banke, som bærer navnet Nonnehøj. Er der virkelig tale om bygningsrester på stedet, skal de måske ses i forbindelse med en gård i Smørum (»curiam...in Smørem«), som Cecilie Jonsdatter i 1307 skænker til Esum kloster, og som muligt kan vise tilbage til en ældre godssamling i området. Smørumovre har i den tidlige middelalder været en betydende bebyggelse i området. Og by eller bygd har lagt navn til herredet. Smørumområdets tidlige status kan måske delvis forklares med fordelagtig beliggenhed ved en transportkorridor til »åbent vand«. Dette i form af den vandrige Værebros Å og en mulig maritimt orienteret lokalitet, Skibsted ved Løje Sø som åen gennemstrømmer på sin vej fra Smørumområdet mod Roskilde Fjord. I nyere tid har Jyllinge betjent området som ladeplads.

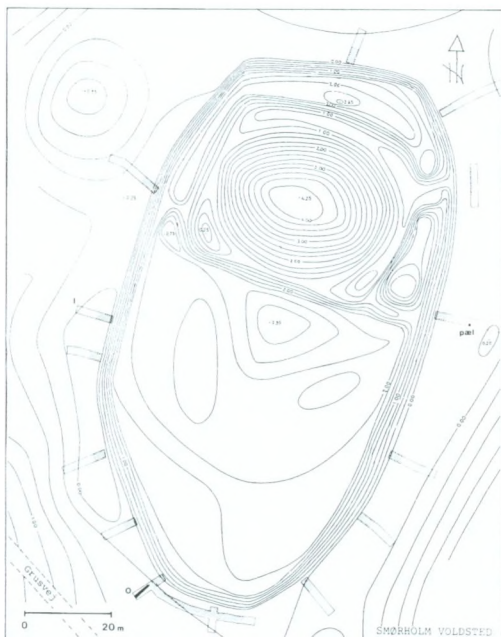
Plejarbejdet er i 1995-96 blevet fulgt op med en lille arkæologisk undersøgelse for at vinde ny information om voldstedets alder, nærmere udformning og bebyggelse. De eksisterende trykte oversigter over godsets historie er henholdsvis mere end 30 og 70 år gamle (J.P. Jørgensen 1914 & 1925, M. Lebech 1944 & 1963). Den her foreliggende skitse til en ny oversigt over primært stedets ældste historie er en sammenstilling af helt nye informationer og det tidligere publicerede, som på nogle punkter er set med nye øjne.

Middelalderens storgårde

Billedet af middelalderens storgårde er på nuværende tidspunkt ganske groft og flimrende, men bliver hele tiden afvejet, afstemt og udbygget, efterhånden som nye oplysninger og ideer kan føjes til den allerede foreliggende viden. Middelalderens private storgårde synes groft og generelt at kunne inddeles i befæstede og ubefæstede anlæg. Fremkomsten af de befæstede storgårde synes kronologisk at falde i een eller et par tidshorisonter, som afspejler indre politisk uro i landet.

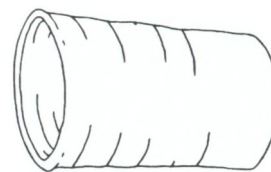
De private storgårde lå i 1100-årene og første halvdel af 1200-årene almindeligvis inde i landsbyerne og var ikke befæstede - i hvert fald ikke med volde og grave. Befæstede var på den tid i hovedsagen kun de kongelige borge, ofte placeret tæt ved kysterne som støttepunkter i rigets forsvar og administration. Man kender ikke meget til de ubefæstede landsbystorgårde. I det arkæologiske materiale kan de skille sig ud fra de almindelige bøndergårde ved træk som tilstedeværelse af stenbyggede kældre og kælderlignende rum, der regnes som rester af stormandens bolig i form af et stenbygget hus. Endvidere kan kirkenærhed være en fællesnævner og byggematerialer som kirkens. Formodning om en tidlig stormandsgård i en landsby kan også underbygges ved tilstedeværelse af specielle indretninger i landsbykirken som eksempelvis en galleriindretning til herskabsbrug og/eller særlig fornemt, tidligt inventar. Endelig vejer bevaret skriftligt kilde materiale naturligvis tungt, hvor det antyder en tidlig godssamling på egnen, eller en stormand slet og ret skriver sig til stedet. Som eksempler på lokaliteter med flere af sådanne træk kan helt lokalt peges på Knardrup (senere med kongsgård og kloster) og Ledøje. Herresædet, som har ligget tæt vest for dobbeltkirken i Ledøje er i særklasse. Boligen har efter sydtyske forbilleder sandsynligvis været direkte forbundet med kirken ved en mellembygning. Hvilket blandt andet bygningsspor i kirkens gamle vestgavl taler for.

Privatmænds befæstede gårde hører generelt en senere del af middelalderen til. Navnlig i 1300-årene flyttes storgårde ud fra landsbyerne for at blive placeret i et for befæstning mere egnet terræn. Gerne ved kanten af et vådområde, ved sø, mose eller et åløb, hvor der var mulighed for overblik, og hvor sumptet terræn kunne indgå som en naturlig del af det anlagte forsvarsværk. Voldstederne efter disse »privatborge« har mange individuelle træk efter terrænmuligheder,

Smørholm Voldsted med nærmeste omgivelser er på Nationalmuseets foranledning nøjagtigt opmålt i 1957. På den ældre kurveplan er søgegrøfterne indtegnet fra den arkæologiske undersøgelse i 1995. Udstrækningen af den påviste voldgrav i søgegrøfterne er vist med raster. Og med sort er i søgegrøft O markeret en stenfyldt fundamentgrøft til en formodet brokonstruktion. En nedrammet egestamme ved voldstedets østside er ligeledes markeret. Kurvækvilidistance: 25 cm. Originalopmåling ved E. Petersen 1957 i Nationalmuseet, Ant.Top.Arkiv suppleret med udgravningsopmåling ved Jan Petersen, Københavns Amtsmuseumsråd 1995.

pladsbehov og ejerens formåen, men rummer almindeligvis i deres overordnede udlægning samme elementer og funktioner. Deres særkende i den tydeligste udformning er en stejl og snæver borgbanke, hvis topflade kan rumme ét enkelt, centralt placeret bygværk eller tårn opført af sten eller tømmer. Borgbanken er omgivet af grav og eventuelt en ydre vold og tjente udelukkende forsvarsmæssige formål. Almindeligvis er der i tilknytning til borgbanken eller i kort afstand fra denne anlagt en svagere befæstet og mere regelmæssig ladegårdsbanke med plads til økonomibygninger og

Pottkakkel rekonstrueret ud fra fund af skår.

beboelse. Det er en sådan befæstet gård voldstedet ved Edelgave repræsenterer. Typen betegnes »Motte and bailey« for lignende vesteuropæiske voldsteder specielt franske og engelske anlæg. Disse er imidlertid langt ældre og med delvis anden historisk baggrund. Den funktionspejlende term »castrum-curia anlæg« benyttes gerne om det hjemlige materiale. Det betyder »borg-(lade)gård« (lat.) og betegner netop, hvad disse anlæg repræsenterer uanset mere eller mindre individuelle træk i fysisk udformning.

Voldsteder efter befæstede gårde er talrige i Danmark. Deres antal ud over landet kan tælles i mange hundreder. De kan være meget udjævnede, hvor de er inddraget til dyrkningsformål og lignende, og der kan stadig gøres nyfund under sådanne omstændigheder. Lokalt kan der udover det velbevarede voldsted ved Edelgave peges på nu næsten forsvundne anlæg som »Jonstruggård« på Bedste-modersholm ved sydbredden af Sønder sø og Veksøholm ved Løje Sø. Endelig kan peges på den lidt gådefulde lokalitet »Bytteborg«, omtalt af Anne Krabbe (+1618) i hendes topografiske optegnelser »Sjællandske Antiquiteter« med beliggenhed mellem Sengeløse og Raarup (nuværende Cathrineberg gods). Voldstedet kunne efter sigende stadig ca. 1920 akkurat anes vest for vejen, hvor et næs skyder ud i mosen.

Borgenes baggrund

Behovet for at sikre sig i ly af volde og grave synes at hænge nøje sammen med den politisk og økonomisk ustabile situation i Danmark i slutningen af 1200-årene og i 1300-årene, hvor kongemagten var svag. Optakten til denne uro-ige periode ses allerede mod midten af 1200-årene, hvor arvefølgen efter Valdemar Sejv gav anledning til magtkampe og opdeling af landet for at tilfredsstille kongsemner. Under Erik Klipping (1259-86) var det ikke broderstrid, men fætre i hertugdømmet Sønderjylland der var hovedmodstanderne.

Oppositionen mod kongemagten bredte sig i stormandskredse og kulminerede med mordet på kongen i Finderup lade i 1286. I Erik Menveds regeringsår (1286-1319) fuldendtes den opsplitning af magt- og besiddelses-forhold i Danmark, som allerede var indledt med overdragelsen af visse landområder til kongeslægtens medlemmer. En ødelæggende pantsættelse af landet indledtes for at skaffe penge dels til at bekæmpe indenlandske oprør og dels til kongens ambitiøse udenrigspolitik. Bid for bid pantsattes landet med kongelige borge, indtægter og alle rettigheder. Panthaverne var såvel danske som udenlandske stormænd, og blandt disse var de holstenske grever Gerhard af Rendsburg og Johan af Plön de største. Begge afgav dele af deres danske besiddelser til underpanthavere, og deriblandt til flere holstenere. Under Christoffer 2. (1320-26/1330-32) fortsatte gældsættelsen, og ved hans død i 1332 var så godt som alle kongelige besiddelser på fremmede hænder. De ustabile forhold fik uroen til at gære rundt om i landet, og mange steder brød modsætningerne ud i lys lue. Det politiske spil på højt plan forplantede sig langt ned i rangklasserne og krævede stillingtagen. Der var god grund for lokale godsbesiddere til at søge beskyttelse bag vold og grav, og det må være i lyset af disse forhold, at de mange voldsteder skal ses. Det var reelt panthaverne, der havde magten i landet, indtil Valdemar Atterdag (1340-75) blev indsat som konge med ret til at indløse riget på givne vilkår - og evne til at gøre det. Ofte måtte der bruges magt, og der blev sikkert fortsat opført private borge i hans regeringstid. Især 1300-årene synes at være privatborgenes århundrede. Valdemars datter Margrethe, der stod for styret i Danmark 1376-1412, videreførte faderens politik og konsoliderede kongemagten. I 1396 kunne hun udstede en forordning, som ligefrem forbød stormændene at befæste sig »fordi der er sket så overmåde liden ret fra de borge, som nu er...« Borgbygningsforbudet bestod til 1483. Og det er nok især fra tiden herefter, at næste generation af »befæstede« storgårde stammer. Nemlig de forsvarsmæssigt langt mere neddæmpede anlæg vi kender som herregårdspladser, og hvoraf talrige stadigvæk bærer bygninger og er i brug. Af funktion var voldgravene nu lige så meget statusmarkerende som til egentligt forsvar. Et lokalt eksempel på et sådant anlæg er den voldgravs-omkransede herregårdsplads, som ligger umiddelbart syd for godset Cathrinebergs nuværende bygninger. Det må være her, at rigskansler Axel Urnes herregård Raarup lå i 1500-årene, en forgænger til det nuværende Cathrineberg.

Smørholm Voldsted

Det velbevarede voldsted ligger i Slotsmarken nogle få hundrede meter sydøst for godset Edelgaves bygninger (Edelgave hovedgård, Smørum matr.nr.1a, Smørum sogn og herred, Københavns amt). Voldstedet er anlagt i et område, som tidligere var fugtig eng og morads. Grønså Å løber tæt nord om voldstedet, men er kanaliseret og uddybet for at sænke vandstanden i det ellers vandlidende terræn. Såvel øst som vest for voldstedet dækker overflademulden over tykke lag af tørv og gytje, som er aflejret i naturlige søbassiner af stor ælde. Landskabet hæver sig langsomt mod syd, og voldstedet er anlagt på en lav naturlig holm ved sydkanten af det gamle mosedrag. Voldstedet er 120 m langt og knap 70 m bredt. I anlæggets nordenden er opkastet en 4 m høj, rund til elliptisk borgbanke. Banken er desværre lidt afgrøvet i sydsiden, så det i dag er vanskeligt at sige noget sikkert om størrelsen af den oprindelige topflade, men stor har den ikke været, måske blot 10x15 m. Banken er omgivet af en tør grav og uden for denne i nord, øst og vest af en 2 m høj vold. Volden afbrydes tre steder af smalle åbninger, som sikkert alle er af nyere dato. I syd grænser borgbanke og grav op til anlæggets store og flade, let skrånende ladegårdsbanke. Denne rejser sig kun 1,5 - 2 m over det omgivende terræn. I ladegårdsbankens nordlige del, op mod borgbanken, findes en svag højning i terrænoverfladen, muligvis en platform, som har givet afsæt til en brokonstruktion, der har forbundet ladegårdspladsen med borgbanken.

De beskrevne jordværker er, hvad der umiddelbart kan ses på stedet i dag. Men mere skjuler sig under mulden. Hele anlægget, borgbanke og ladegårdsplads, har været omgivet af en voldgrav. Den er opfyldt, men påvist arkæologisk. Flere ting tyder på, at en lav holm umiddelbart øst for og op til det kendte voldsted også har været omgivet af en grav. Er dette tilfældet, kan denne østholm have udgjort en ydre ladegårdsplads og fordobler i så fald voldstedets areal. Formodningen må søges verificeret i fremtiden ved en arkæologisk undersøgelse. Den bygger foreløbig på spredte fund af aktivitetsspor fra middelalderen på Østholmen og på studier af svage strukturer i marken, som under heldige klima- og lysforhold kan ses på fotografier taget fra fly.

Selve borgbanken og ladegårdspladsen har aldrig været arkæologisk udgravet, og det kan i dag være svært at forestille sig alle de bygninger og det liv, der

Søgegrøft I. En af de fundrige arkæologiske søgegrøfter anlagt ud for midten af voldstedets vestside. Den 1,5 m brede søgegrøft begynder ved voldstedets fod (landmålerstokken) og er ført ud i terrænet, idet der er gravet i bund til den rene lerundergrund. I grøftens afrensede væg tegner den opfyldte voldgrav sig. Den snittede del af voldgraven er mere end tre meter bred og forsvinder til venstre i billedet ind under voldstedets fod, som med tiden er jævnet lidt ud over voldgraven. Graven er opfyldt med muld, som mod bunden præges af trækul og store mængder teglsten. Yderst i den korte søgegrøft falder terrænet hurtigt. Under et tyndt muldlag består jorden her af tørv og dynd. Foto: JHJ.

Søgegrøft O. Hvor voldstedet mod syd kommer tæt på det tørre land er påvist den ene af givetvis to stenfyldte fundamentsrender, som peger frem mod voldstedet. På billedet tegner den ca. 0,5 m brede stenfyldte nedgravning sig i søgegrøftens afrensede bund. Den stenfyldte rende kan have tjent som fundering for den ene af to vandretliggende brovanger af træ. Den formodede træbro, som fra tørt land førte til den befæstede gård, sluttede måske ved en vindebro over voldgraven. Voldgraven ses i snit i søgegrøftens væg. Foto: JHJ.

tidligere har været på stedet. Men kikker man nærmere efter i muldvarpeskud, og hvor smådyr har rodet op, taler små stykker trækul og teglstumper til fantasien. En lille punktundersøgelse, som for nylig er foretaget i den ydre voldgrav, har vist, at der her ligger udrømmet bygningsmateriale fra borgens nedbrydning. Mængder af store munkesten og glaserede teglfliser vidner om, at der blandt ladegårdsbankens sikkert mange bygninger i bindingsvæk også har været mere bastant og stateligt teglstensbyggeri, værdigt en borgherre.

Ejerskabsforhold

Skal stedets ejerforhold belyses, må man vende sig mod det kun fragmentarisk bevarede skriftlige kildemateriale fra middelalderen. Materialet er generelt meget sparsomt, når det gælder omtale af 12- 1300-årenes små privatborge, og på dette tidlige tidspunkt helt tavs om Smørholm Voldsted. Man skal frem til den 21. oktober 1446 og den 7. august 1447 før stedet med sikkerhed omtales, og da med navnet Romppe. At omtalen virkelig gælder den middelaldergård, hvis jorder senere kommer til at udgøre kernen i hovedgården Edelgaves tilliggende, er der ingen tvivl om. I et mere end 200 år yngre gavebrev, hvormed Frederik 3. den 31. august 1666 overdrager stedet til Edel Ulfeldt, benævnes det nemlig stadigvæk Rompe: »Vor is gaard og goedz liggendis her udi Kiøbenhafns Ampt i Ølstøcke Herrit udi Smørumb Sogen, Rompe, som Jens Nielsen og Anders Lauritzen paa boede« (Smørumb sogn hørte en tid under Ølstykke herred). De to personer, som nævnes, er kronens fæstebønder på den i to opdeltede gård.

Tilbage i 1446-47 var det »fromme« Peter Sveje, som sad på Rompe. Årsagen til omtalen er en tvist med en Roskildeskannik om rettighed til nogle agre og enge i Hestehaven mellem Nybølle og Rompe, hvor Peter Svejes folk havde slået græs for siden at lægge det til tørre. Peter Sveje var måske ikke Rompes egentlige ejer, men foged for den skånske ridder Axel Pedersen Thott, hvis svend han i anden forbindelse udtrykkeligt siges at være. I slutningen af 1500-årene blev stedet som mange andre på denne kant mageskiftet til kronen. Ejerskabet til Rompe var da på to hænder, og i 1586-87 blev der indledt forhandlinger med ejerne. Begge var jyske adelsmænd, den ene Mourids Stygge, den anden Niels Skram til Urup. Og mens den førstes slægtsforhold er dårligt belyst, så var Niels Skram en efterkommer af Thott. En halvpart af godset

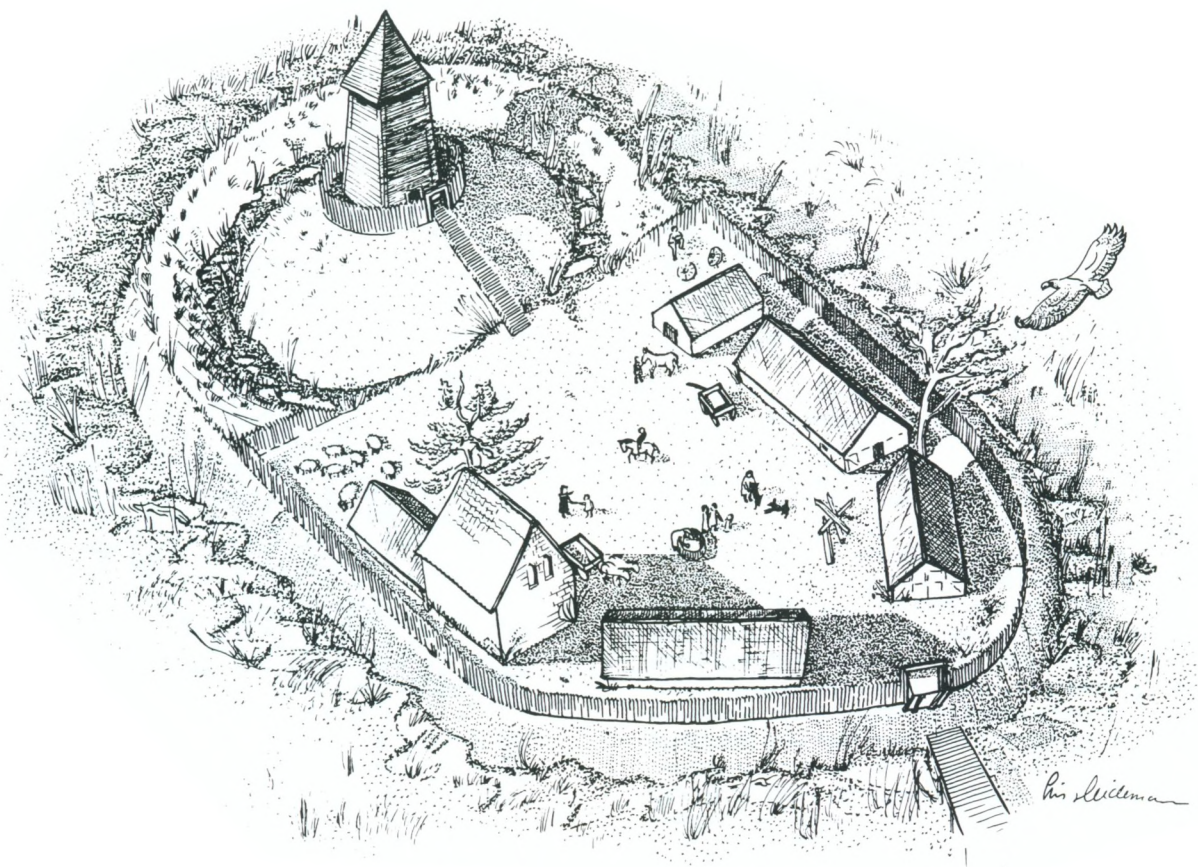
kan således være gået i arv fra slægtled til slægtled, og forholdet er måske det samme, hvad den anden halvpart angår. Mourids Stygges part blev af ukendte årsager først overdraget kronen i 1602, og da af Sten Brahe til Knudstrup (alt efter Lebech 1963). Rompe var nu under Københavns Len, og blev drevet som to fæstegårde (halvparter), som hver for sig svarede samme landgilde.

»Fromme« Peter Sveje er formodentlig identisk med den »Peder Sveje«, der benævnes væbner i 1458 og er slægtning til Niels Sveje, som omtales 1327. En væbner kunne være en storbonde, der ved adelsbrev var optaget i den »fri« stand. Det vil sige, at han slap for at betale skat mod at møde til krigstjeneste på kongens bud. Med hr. Axel Pedersen Thott til Härlöv (+1446 ell.47), rigsråd og lensmand, er der tale om et medlem af en af tidens allermost indflydelsesrige slægter. Han var søn af Peder Axelsen (Thott) til Härlöv (i Østskåne) og Juliane Pedersdat-ter Grubbe og nævnes som væbner 1394 og senere som ridder. Han havde en tid delpant i Grubbe-Ordrup (ved Bramsnæs Vig) og i Vallø, samt pant i Elleholm i Blekinge. I 1415 nævnes han som kongens lensmand på Varberg Slot, som han beholdt til sin død. Senest 1418 fik han som foged i Skanør og Falsterbo tilsynet med Skånemarkedet, og i 1419 nævnes han til Varberg, Falkenberg, Skanør og Falsterbo. Ved arv, to giftermål og køb må han tillige have besiddet en stor mængde privatgods - og heriblandt altså muligvis Rompe. Hr. Axel Pedersen Thott var far til »Axelsønnerne«, som kom til at spille en fremtrædende rolle i nordisk politik.

»Spadens vidnesbyrd«

En lille arkæologiske undersøgelse, i hovedsagen udført gennem et par efterårsmåneder i 1995, har givet forøget viden om voldstedets udformning og bebyggelse.

Undersøgelsen er foretaget med mindst mulig forstyrrelse af det fredede fortidsminde til følge. På selve borgbanken og ladegårdspladsen er der ikke gravet, men kun udført sonderinger med et kraftigt karteringsbor for at lære lagserien under græstørven nærmere at kende. Fra voldstedets fod og lidt ud i det omgivende terræn er der til gengæld udgravet regulære søgegrøfter for at eftervise den tildækkede voldgrav og finde daterende materiale. Andre søgegrøfter har blandt andet haft til formål at afklare adgangsforholdene til den befæstede gård.

Den befæstede gård Rompe set i fugleperspektiv i 1300-årene. Der er ikke tale om en egentlig rekonstruktionstegning, men et begrundet gæt ud fra den foretagne undersøgelse suppleret med informationer fra udgravninger på andre samtidige voldsteder. Tegning: Lis Heidemann, oplæg: JHJ.

Sammenfattende viser karteringsboringerne, at voldstedet som forventet er opført på en naturlig morænebanke, som er kunstigt forhøjet med påførte fyldlag, og i øvrigt ved afgravning og opfyldning forment efter formålet. Kun enkelte steder er der bevaret et egentligt uforstyrret kulturlag. Mulden lige under græstørven er på ladegårdsbanken ensartet og homogen, uden tvivl som følge af mange års pløjning og opdyrkning. At ladegårdsbanken har været opdyrket ses også af store sten, som er skubbet ud til bankens kant for ikke at genere pløjningen. Kun et par store (syld-?)sten synes stadig at være jordfaste. I bunden af muldhorisonten forekommer der i karteringsboringerne på ladegårdsbanken små stumper tegl. Disse fund er især lokaliseret i ladegårdspladsens nordvestlige fjerdedel samt inden for et mindre område ved ladegårdspladsens nordøsthjørne. På den lille borgbanke fandtes der ved boringerne så at sige ikke spor af tegl og heller ikke i den omgivende indre voldgrav. Der har altså været teglbyggeri blandt ladegårdspladsens bygninger, hvorimod man på borgbanken må forestille sig et trætårn eller lignende.

I de udgravede søgegrøfter ved voldstedsfoden fremkom tydelige spor af en voldgrav, som har løbet hele vejen rundt om anlægget. Graven er kun omkring 1 m dyb. Dens fulde bredde har ikke umiddelbart kunnet fastslås, da graven forsvinder ind under voldstedsfoden, som åbenbart nu for en del består af udpløjet materiale. Fyldet i graven viser, at den nogle steder har stået fugtig mod bunden. Men i øvrigt er graven i hovedsagen muldfyldt og virker oprenset på en lang strækning. Ved anlæggets sydende afdækkedes en flere meter lang stenfyldt fundamentsrende, som er anlagt i undergrundsleret og fører frem til voldgraven udefra. Konstruktionen må have tjent som fundering for en svær vandretliggende bjælke, der har udgjort fodtømmer i en brokonstruktions ene langside. En lignende vange fra brokonstruktionens anden langside må naturligvis findes i jorden tæt ved. Af yderligere anlægsspor blev lokaliseret en kraftig 1,6 m lang utildannet egestamme, som var rammet skråt ned i jorden lidt uden for voldgraven i anlæggets østside. Dens funktion er usikker. Måske har den indgået i en faskine, som skulle støtte brinken af voldstedet ud mod den fugtige bund.

Genstandsfund

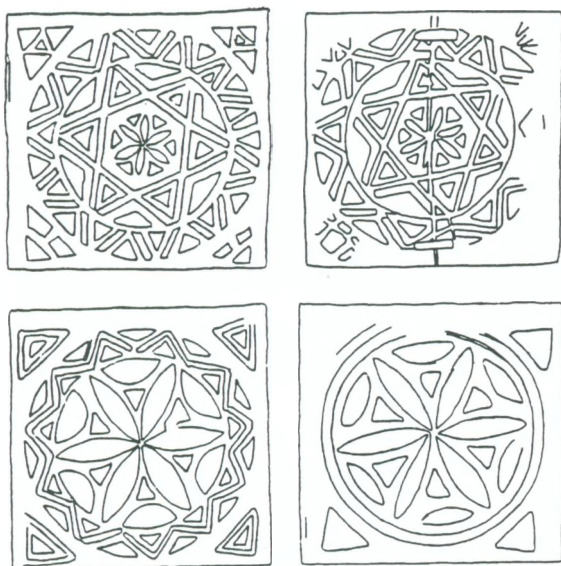
Søgegrøfterne var stort set tomme for genstandsfund når ses bort fra lidt teglnister og trækulsspor hist og

her. Et par af søgegrøfterne ud for ladegårdsbankens vestside udgør en undtagelse. Her fremkom i voldgravens fyldjord en stor mængde tegl og trækul og nederst mod bunden knogler fra en hest. Der er for teglens vedkommende tale om store munkesten og om tagtegl af munke-nonne type. Endvidere reliefornamenterede, blyglaserede gulvfliser samt kakler fra en ovn. Det fundne repræsenterer med andre ord rester af såvel mur, tag og gulv fra en middelalderlig teglstensbygning, som har haft indbygget kakkelovn. Det må være tilladt at formode, at bygningen, som har været af aristokratisk tilsnit, har stået lige oven for på ladegårdsbanken, og at det er borgherrens bolig, der er tale om.

Interessant er fundet af de mange reliefornamenterede fliser, som nærmest er en sjællandsk specialitet. I 1200- og 1300-årene forsynedes især mange sjællandske kirker med sådanne flisegulve. Og fliser ken-

Et udvalg af de fundne gulvfliser lagt frem på stubben af et voldstedets godt 150 år gamle elmetræer. Nogle fliser fremtræder nærmest som nye, andre er meget nedslidte. Fliserne er alle af samme størrelse, ca. 12 x 12 x 3,5 cm, men kan variere lidt efter hvor hårdt de er brændt. De er fremstillet i en rationel arbejdsgang, hvor det forbehandlede teglstensler er slået ud i firkantede forme og strøget som munkesten. Herefter er overflademotivet indstemplet med et træstempel. Efter tørring er fliserne brændt i en teglovn. Overfladen er dernæst påført blyglasur og fliserne brændt igen. Nationalmuseets undersøgelser af en teglværkstomt ved Bistrup Parcelgård nordvest for Roskilde, samt eksperimenter med flisefremstilling og brænding, har givet væsentlige indblik i middelalderens fliseproduktion. Foto: JHJ.

Udtegninger af de fire forskellige reliefornamenter som forekommer i flisefundet. Henholdsvis to stjernemotiver og to karvsnitrosetter. Træstemplet med motivet øverst til højre har været flækket og er repareret med et par jernkramper eller lignende. Revnen i stemplet ses i aftrykket på fliserne som en vulst og kramperne som dybe indtryk i leret. En stump af en flise med identisk ornament er tidligere fundet i landsbyen Smørumovre. Og fra en mark i Vindinge ved Roskilde og fra Vor Frue kirke i Roskilde kendes flisestumper med ornamentet vist øverst til venstre. Fliser med de to rosetornamenter vist nederst kendes foreløbig kun fra Smørholm Voldsted. Oplysninger om parallelfund er venligst meddelt af Birgit Als Hansen og Morten Aamand Sørensen, Nationalmuseet. Tegning: Birgit Als Hansen.

des i forvejen også fra en del voldsteder. Det foreliggende fund omfatter et lille halvt hundrede hele eller næsten hele fliser samt dobbelt så mange brudstykker. Flisernes ornament repræsenterer fire forskellige indstemplede præg, hvoraf de to, som har et stjernemotiv, er næsten identiske. De øvrige to ornamentmotiver er variationer over en karvsnitroset. Flisernes overflade er dækket af en blyglasur, som i brændingen er faldet ud i lidt forskellige farver gående fra teglens naturlige, rødbrune farve set gennem den klare glasur - til næsten gulgrønne, blå og sortblå farver. Brugen af tegl til gulvfliser er her hjemme næsten lige så gam-

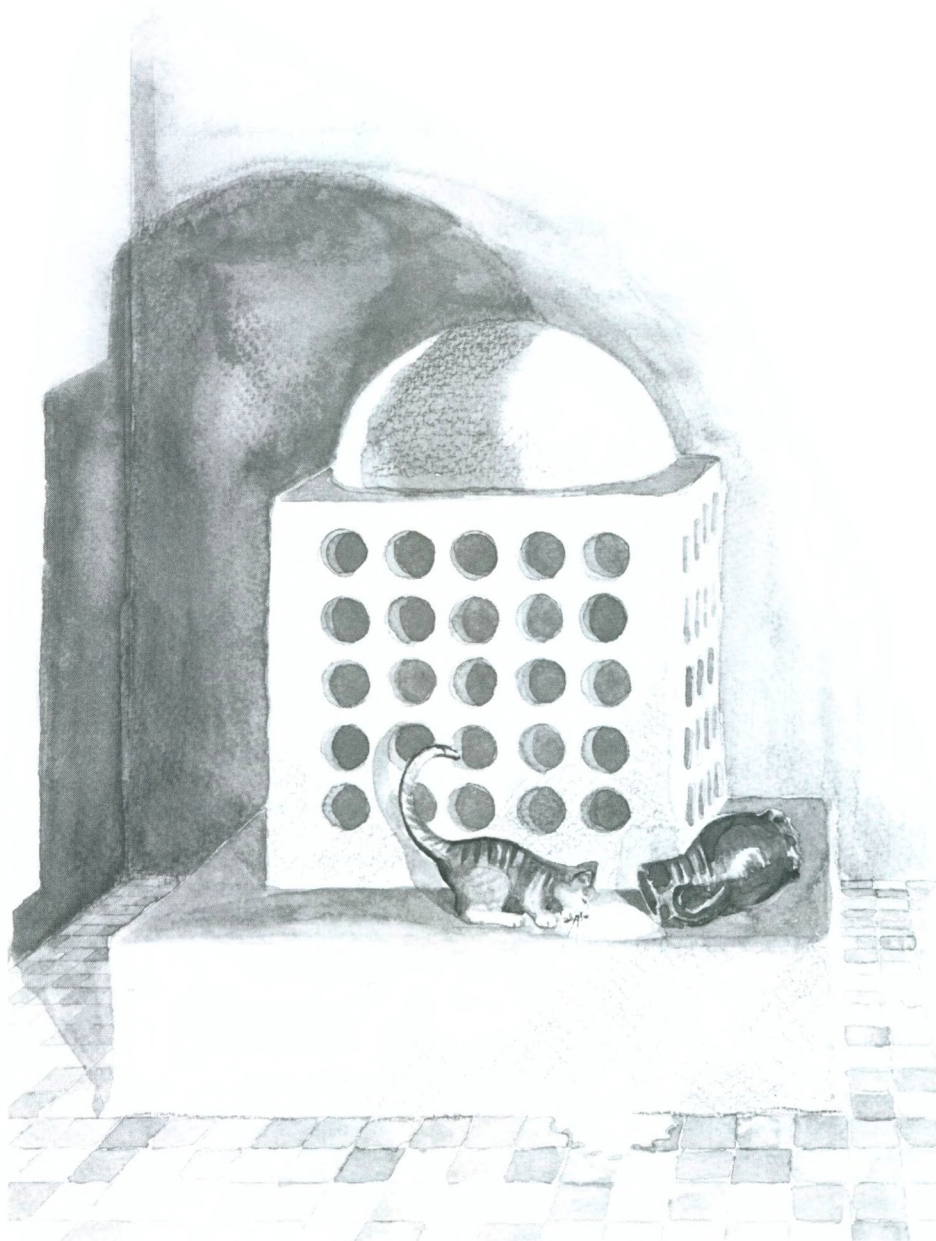

Et lille udvalg af fund fra Smørholm Voldsted. Oven på de store munkesten ses øverst et brudstykke af en tagtegl og til højre en esseslagge. Forrest i billedet et stykke af en drejektiværn knækket gennem hullet i midten. Desuden en knækket gulvflise og adskillige bundskår og et sideskår af pottekakler. Foto: JHJ.

mel som selve teglproduktionen. De ornamenterede gulvfliser kan følges gennem et udviklingsforløb, og det foreliggende flisefund synes at tilhøre tiden omkring midten af 1300-årene. Karakteristiske glasurspor på flere af de fundne munkesten viser i øvrigt, at gulvfliserne er brændt i samme ovn som stenene og sammen med nogle af disse. Produktionen af tegl til middelalderbyggeri foregik ofte tæt ved selve byggepladsen, forestået af en indforskrevet teglmester og hans folk. Hvad der behøvedes var ler, vand og brændsel, som alt var til stede ved Rompe. Man transporterede ikke gerne de tunge sten over store afstande, så måske findes der i en bakkeskråning i nærheden rester af en teglovn.

Med de fundne stumper af ituslåede kakler fra en muret bilæggerovn er man sikkert i samme fornemme rum som før med gulvfliserne - stormandsfamiliens bolig i stenhuset. Der er tale om såkaldte pottekakler, aflange ca. 18 cm dybe, tykvæggede næsten cylindriske pletter med flad bund og ganske svagt udkræget mundingsrand. De er drejet op med let vulstede sider både indvendig og udvendig. Materialet er rødbrændt ler, og indvendig er kaklerne forsynet med en karakteristisk gullig-grøn, ujævn glasur, som også kendes fra 1300-årenes kander til husholdnings-brug. Samme type pottekakler er tidligere fundet blandt andet på Gurre og Søborg Slot i Nordsjælland. Der er tale om den tidligste form for kakler, der kendes herhjemme.

Et kik ind i et hjørne af stormandsfamiliens bolig som den kan have taget sig ud med flisegulv og ovn forsynet med indmurede pottkakler. Ovn har måske haft murede opholdsbrikke, som det den dag i dag kendes fra lignende østeuropæiske ovne. Tegning: Lis Heidemann, oplæg: JHJ.

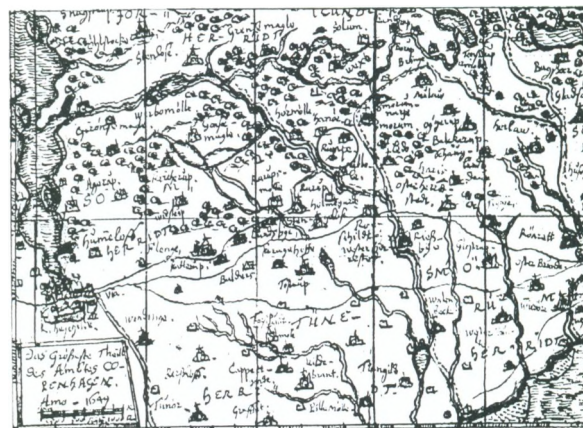
Skønt de er fremstillet af hjemlige pottemagere, er formen kommet til os fuldt færdig udefra. Pottkaklerne har været indmuret med åbningen udad i en tykvægget, muret ovnkappe i en bilæggerovn. Ovnen har kunnet fyres fra et tilstødende rum, således at man slap for røg og møg i det rum, ovnen stod i.

På en storgård som Rompe har der været rigeligt at lave for en smed. Og at der har været smedje på stedet, viser med al ønskelig tydelighed fundet af en esseslagge i en af de arkæologiske søgegrøfter. Slaggen er kalotformet med plan overside. Den er ca. 10 cm i diameter og halvt så høj. Der ses aftryk af trækul i slaggen og mod bunden lidt fastbrændt ler fra essebunden. Denne type slagge, kaldet kalotformet slagge, smedeslagge eller raffineringsslagge, opstår ved rensning af slaggefyldt råjern. Ved oparbejdningen varmes jernet op i essen til slaggens smeltepunkt, der er lavere end jernets. Den flydende slagge løber fra den svampeagtige jernmasse og aflejres i essen, mens resten bankes af på ambolten. Slaggen var uden værdi og kasseredes. Af smedens færdige produkter er der fra den tilfyldte voldgrav kun fundet et enkelt stort søm. Et lille stykke afklip af bronzeblik viser, at også andet metalhåndværk er udført på stedet.

Kun ganske lidt, som kan repræsentere husholdningen, er fremkommet ved undersøgelsen. Nemlig et enkelt fragment af en båndformet kandehank med midtfuge. Godset er rødbrændt og med spor af klar glasur på ydersiden. Endvidere blev der fra muldoverfladen på Østholmen ved siden af voldstedet opsamlet et fragment af en håndkværn af granatgnejs. En stenart som er specielt god til kværnsten. Typen blev importeret gennem hele middelalderen og kommer sandsynligvis fra Norge.

Rompe

Ud fra den beskedne arkæologiske undersøgelse som er foretaget, er det ikke muligt at sige noget om, præcis hvornår voldstedet ved Edulgave er bygget, og hvor længe gården Rompe lå på dette sted. Den del af fundmaterialet, som skulle bidrage med naturvidenskabelige dateringer, har vist sig uegnet til formålet. Et fund af hesteknogler fra bunden af voldgraven var for dårligt bevaret til kulstof 14-datering. Og den fundne egepæl har ikke kunnet indpasses i nogen kendt dendrokronologisk årringskurve. Årsagen er sandsynligvis, at der er tale om et stykke moseeg, som allerede

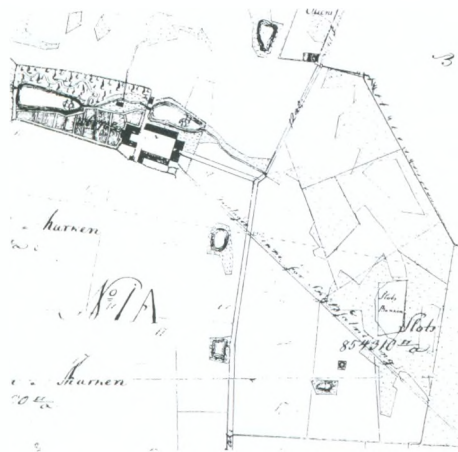

Udsnit af Johannes Mejers kort over størstedelen af Københavns amt 1649. Originalen i det Kgl. Bibliotek, Kortsamlingen. Stednavnet Rompe når akkurat at komme på kort, før det i 1666 ændres til Edulgave. Gården Rompe er i 1649 under kronen (statsejendom) og delt i to fæsteparter. Måske lå gårdens bygninger stadigvæk på det gamle voldsted eller tæt ved. At tilliggendet blev drevet som to lige store fæsteparter behøver ikke at have været synligt i gårdens ydre fremtoning. Senere navne for voldstedet er Slots Banken, Slotsbanke Høj og Slottet jævnfør vangenavnet »Schloss Wang«, som anføres 1682. De ligeledes romantiske navne Smørumholm og Smørholm er næppe ældre end århundredskiftet og utvivlsomt påvirket af sognenavnet. På Edulgave kaldes voldstedet for Slotsskoven, hvilket nu også må siges at være en del af stedets historie.

var meget gammelt, da det indgik i voldstedets konstruktion. Foreløbig må man derfor stille sig tilfreds med den arkæologiske datering til 1300-årene, som det fundne genstandsmateriale trods alt giver. Dateringen gælder teglstensbyggeriet og altså blot en enkelt byggefase på stedet. Voldstedet som sådant kan være noget ældre, og gården Rompe kan have ligget her langt op i tid. At stedet var i brug i hvert fald i 1300-årene er nu slået fast og bekræfter, at Rompe i tid hører til den store gruppe af herresæder, som i dette urolige tidsafsnit af danmarkshistorien var befæstet. Hvem det var, som i 1300-årene opførte stenhus og følte det nødvendigt at sikre sig bag vold og grav ved kanten af Grønsoåens vanddrag, er de skriftlige kilder tavse om. Fremme ved midten af 1400-årene var det

»fromme« Peter Sveje, som tog sig af gårdens anliggender og muligvis på Thott-familiens vegne. Med hr. Axel Pedersen Thott er man i tid tilbage i sidste fjerdedel af 1300-årene, og det er sandsynligt, at det er i hans slægt på fædrene eller mødrene side (Grubbe), at ejerskabet har ligget også tidligere.

Voldsteder er vigtige kilder til forståelse af middelalderens samfund og hverdagsliv i krig og fred. Fortsatte undersøgelser på og ved Smørholm Voldsted vil uden tvivl kunne fravriste stedet en mængde oplysninger. Men først må de spørgsmål formuleres nøje, som ønskes besvaret.

Formindsket udsnit af »Kort over Edelgave Hovedgards Jorder«. »Prøvet og Afkopieret i anledning af Matriculeringen Aaret 1808 af Bondesen«. Kort- og Matrikelstyrelsen, Matrikelarkivet. Henrik Bielke og hans frue Edel Ulfeldt lod i 1660-erne opføre nye bygninger i den vestlige del af Edelgaves jorder, hvor godsets bygninger stadig ligger. Og de fik sat gang i avlen. Det er vel senest på dette tidspunkt, at voldstedet er blevet ryddet for de sidste brugbare byggematerialer og lagt under plov. På det viste kort fra 1808 er voldstedet benævnt Slots Banken og opmålt og angivet som agerjord. Nord for voldstedet er en rest af den ydre voldgrav angivet af en smal stribe med vådbundssignatur. Kortet giver i øvrigt et godt billede af det udrænedede landskab med vådbundsområder hele vejen rundt om voldstedet. Omfattende dræningsarbejder blev udført på godsets jorder allerede i 1860-erne.

Edels Gave

De to sene Rompegårde opstået af den middelalderlige storgård Rompe kom henholdsvis i 1587 og 1602 i kronens besiddelse. I krigsårene 1657-60 fik gårdene en ilde medfart. I Ølstykke herreds tingbog fremgår af en synsforretning, 3at »De tuende er gandske af fienden affbrudt og ruineret. Der fantes ingen folck paa pladzen. Der befantis at være saad i Gaardenis Jord nogle faae skepp. Biug og rug«. Og på restancelisten for 1661: »...er øde og afbrudt«...«Disse to øde Gaardes Jorder ere nu Naadigst beuillgede Rigens Admiral Henrich Bielcke at bebiuge, bruge och haffue frie for Landgilde«.

I anden halvdel af 1600-årene afstås meget krongods til private. Det kan være som modydelse for lån, leverancer og tjenester ydet i krigstider. For Rompegårdernes vedkommende anfører den lokale historiker J.P.Jørgensen, at gaven muligvis var en kongelig nådesbevisning og erkendtlighed for tjenester, admiralen havde ydet kongehuset ved regeringsforandringen i 1660. Det er imidlertid til Henrik Bielkes hustru Edel Christoffersdatter Ulfeldt, at der den 31. august 1666 udfærdiges kongeligt gavebrev. I gavebrevet anføres, at »fru Edell Ulfeldt maa forandre Nafnit paa samme Goedz og det saadan Nafn gifue som hinder sielff lyster, og det saaledis udi Skiødet at indførís«. Den 11. september 1666 udstedes herefter »Kongeligt Skiøde.....till os elskel. Frue Eddele Vlfeldt, Herr Henric Bielkis til Ellingegaard«.....på »tvende Gaarde, kaldit Romppe, men schal kaldis Eddele Gaffue«.

Edels gave bestod af øde jord. Ægteparret lod opføre avlsbygninger og en herskabelig bolig, hvor Edelgaves nuværende bygninger stadigvæk ligger. Herregårdspladsen blev nøje udvalgt ved kanten af Grønse Å med mulighed for en smuk have og fiskedamme. Bielke formåede i de følgende år at forøge gårdens tiliggende og bøndergods, der omkring 1680 bestod af Smørumnedre by, to gårde i Ganløse, fire gårde i Herriugløse, Sørup by samt tre gårde i Smørumovre. Under en senere ejer kom også Hvedstrup kirke under Edelgave. Godset var i Bielke-familiens eje frem til 1698.

Anvendt litteratur:

Bech, Sv.C. (red). 1979-84 : Dansk Biografisk Leksikon. 3.udg.

- Christensen, H. 1983: Len og magt i Danmark 1439-1481. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie. Århus.
- Hansen, B.A. & M.Aa. Sørensen 1980: Bidstrup Teglværk. Arkæologiske undersøgelser af en middelalderlig teglværkstomt ved Roskilde. Hikuin 6, s.221-264
- Hansen, B.A. 1982: Et flisegulv fra teglensbarndom. Hikuin 8, s.155-164
- Hertz, J. 1980: Vindebroer. Om danske, middelalderlige vindebroer på baggrund af nye fund ved Hald og Sønderborg. Antikvariske studier 4, s.161-178
- Jørgensen, B. 1990: Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred - Nordlige del. Danmarks stednavne nr.20
- Jørgensen, J.P. 1914: Historiske Efterretninger om Hovedgården Edelgave. Årbog, Historisk Samfund for Københavns Amt, s.76-98
- Jørgensen, J.P. 1925: Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne fra Oldtid til Nyere Tid. Roskilde.
- Jønsson, J.H. 1992: Rytterkær. Gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid i Smørum sogn, Københavns Amt.
- I: U.L.Hansen & Sv.Nielsen (red) Sjællands Jernalder. Arkæologiske Skrifter 6, s.37-50. Arkæologisk Institut. Københavns Universitet.
- Kjersgaard, E.&J.Hvidtfeld 1977: Danmarks Historie, bd.5 : J.Danstrup & H.Korch (red) Politikensforlag
- La Cour, V 1961: Næsholm. Nationalmuseet. Kbh
- La Cour, V 1972: Danske Borganlæg I&II, Nationalmuseet.Kbh.
- Lebech, M. 1963: Edelgave, I: Aa.Rousell (red) Danske Slotte og Herregårde, 2.udg., 1, Nordsjælland, s.257-270.
- Liebgott, N.K. 1972: Kakler. Hovedtræk af kakkelovens historie 1350-1650. Nationalmuseet.
- Liebgott, N.K. 1989: Dansk middelalderarkæologi.Kbh.
- Møller, E. 1944: Hindsgavl Borgbanke. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.
- Nielsen, O. 1880-81: Codex Esromensis. Esrom klostres brevbog. Gengivet af Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh.1973
- Nyholm, T. 1988: Jernslagge og smedning. Hikuin 14, s.95-107
- Olsen.G. 1957: Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525-1774. Landbohistoriske Skrifter, Bd.1. Reprotryk for Landbohistorisk Selskab, Kbh.1975.
- Olsen. R.A. 1996: Borge i Danmark. 2.udg.
- Rasmussen, U.F. 1994: Middelalderhuse. Nyere undersøgelser ved Køge. Hikuin 21, s.65-84.
- Stiesdal, H. 1976: Voldsted. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bd.xx, sp.232-235
- Stiesdal, H. 1979: To middelalderlige huse på Stevns. Arkitekturstudier tilegnede Hans Henrik Engqvist, s.154-159
- Stiesdal, H. 1982: Gård og kirke. Sønder Jernløse.fundet belyst ved andre sjællandske eksempler. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1980, s.166-172.
- Thiset, A.&P.L.Wittrup 1904: Nyt Dansk Adelslexikon. Kjøbenhavn
- Ulsig, E. 1968: Danske adelsgodser i middelalderen. Skrifter udgivet af det Historiske Institut ved Københavns Universitet - Bd.II. Kbh.

Gårdfæster Frands Nielsen, Bosagergård.

af Rita Holm

Før vi fik alderdomsforsørgelse i 1891 var ældre tvunget til omgangsforsørgelse dvs gå på omgang på gårdene, hvor de fik et, to eller tre måltider fordelt på 1½ dag på en gård, en hel dag eller 1½ dag på anden gård, alt efter hvad kommunens fattigkommision havde bestemt.

Det var et system som måske fungerede tilfredsstillende i fællesskabstiden, hvor alle gård og huse lå inde i landsbyen.

Men fra ca.1800 ændre landsbyerne sig og flere gårde og huse flyttede ud på markerne. Dermed blev afstanden for omgangsforsørgelsen trukket langt ud i området og de ældre, der måske var dårligt gående, måtte traske rundt på dårlige veje i al slags vejr for at få et måltid mad. Det var kun de sengeliggende der kunne få mad bragt ud, men mange naboer har vel forbarmet sig over de ældre, når vinden og sneen piskede over landskabet, og bragt dem en skål suppe, så de den dag ikke behøvede at gå på omgang.

Men havde man som ældre et hus eller en gård, var man straks godt hjulpen. Så kunne man gå på aftægt eller undertag som det også hed. Inden man gik på aftægt fik man udfærdiget et eller flere stemplede papirer, hvor alle aftaler om overtagelsen af huset eller gården mod at forsørge de gamle, der gik på aftægt, blev skrevet ned.

At gå på aftægt var en speget og omstændelig aftale, hvor hver eneste lille detalje blev aftalt og skrevet ned, enten det var en søn, svigersøn eller en helt fremmede, der over tog huset eller gården. Kun det der var aftalt i aftægtskontrakten kunne kræves og når man læser en kontrakt forstår man, hvor mange muligheder, der kunne være for at gå fejl af hinanden. Disse fejltagelser kunne afstedkomme mange opgør og uvenskab, hvor måske de yngre ønskede de ældre snart forlod denne verdenscene.

Nedstående er en aftægtskontrakt fra Bosagergård, Smørumnedre, hvor Frands Nielsen i 1871 overlader gården til sin søn Niels Frandsen. Frands Nielsen overtog i 1825 fæstet af gården efter sin brors død og giftede sig med broderens enke.

Foto: Frands Nielsen og Sidse Pedersdatter ca.1870-75.

Aftægtskontrakten

Jeg underskrevne gaardfæster Frands Nielsen afstaar herved den mig ifølge fæstebrev af 24 maj 1825 havende gård mtk.9a beliggende på Smørumnedre bys mark til min søn Niels Frandsen idet jeg tilsikrer følgen:

Aftægt af denne gård:

Køberen eller følgende ejere eller besiddere forpligter sig til at forsørge mig og min hustru Sidse Pedersdatter sålænge nogen af os lever med godt og tilstrækkeligt underhold i alle måder, så at vi, navnlig i huset hos ejeren eller besidderen og i fællig med ham og familie nyder spise, drikke, husly, klæder, lys, varme, vask og anden renlighed, pleje og opvartning, samt i sygdomstilfælde fornøden lægehjælp og medicin; kort sagt: alle fornødenheder, som jeg hidtil haver været vandt og ønsker det, og som besidderen med familie

det selv nyder, ligesom han ogsaa efter min saavel som min hustrues død skal besøge og bekoste os (h)vær, en efter vor stand og egnens skik og brug hæderlig begravelse imod vederlag herfor at erholde til ejendom samtlige vores efterladenskaber. - Skulle vi imidlertid ikke finde os tilfredse med at tage vort ophold paa saadan Maade, da træder istedet herfor følgende bestemte undertagsprætationer:

1. Paa anfordring og saasomt som derefter skee kan, ialtfald inden et halvt aars forløb fra anfordringens dato at regne skal ejeren eller besidderen enten i gaardens bygninger, hvor jeg måtte ønske det, indrette en forsvarlig aftægtsbolig til mig og min hustru; eller på lodden hvor jeg måtte forlange det, opføre et ordentligt aftægts hus, dog vil jeg i begge henseender vælge beliggenhed således at det forvolder besidderen så liden ulempe som muligt.

Aftægtsboligen, hvad enten den bliver i gårdens bygninger eller i et særskilt aftægts hus, skal i enhver henseende indrettes og udstyres som jeg forlanger det, og billig kan være: navnlig skal den bestaa af en ordentlig rummelig stue forsynet med bræddegulv, køkken med skorsten, spisekammer, brændeøjehøjhed (brændeskur) o.s.v. alt forsynet med det nødvendige bræddeloft foruden at der skal anbringes de fornødne vinduer, døre med lukkelse og beslag. Dersom det bliver et særskilt aftægts hus, maa bindingsværk og strata tag være den ringeste bygningsmåde.

Aftægtsboligens loftrum, hvortil skal anbringes en passende stige eller trappe, bliver til min egen rådighed, og det skal i fornødent fald behørigt adskilles fra gårdens øvrige loftrum. Ligesom ejeren eller besidderen opfører og indretter ovennævnte lejlighed uden nogen bekostning for mig eller min hustru, saledes skal han ogsaa stedse holde den i forsvarlig og god beboelig stand. Desuden anskaffer og indsætter han en forsvarlig kakkellovn og bryggerkedel, hvis jeg ikke finder mig tilfreds med de der for øjeblikket er anbragt i gaarden og som jeg forbeholder mig ret til at medtage: hvilket i begge tilfælde ville være at indmure paa passende steder i min lejlighed ligeledes uden nogen bekostning for mig.

Når vi indflytter i vor aftægtsbolig medtager vi efter eget skøn hvad vi anse nødvendig til os begge navnlig fornødent husgeraad og bohaver til et værelse f.ek. et sengested med de fornødne dyner, puder, lagen, omhæng eller tæpper, køkkentøj m.v. hvilket alt vi forbeholder os til brug saalænge vi leve.

2. Til vort underhold betaler besidderen os der efter aarlig 250 rigsbankdaler som erlægges contant og

skadeløst paa min bopæl den 1. i hvert kvartal hver gang med en fjerdedel eller 52 rdl. og 3 mark og stedse forud for hvert kvartal, men skulle aftægtsyderen nogensinde udeblive otte dage med betalingen, da skal et helt års bidrag være forfalden til skadesløs forudbetaling. Desuden leverer aftægtsyderen os hver dag i tidsrummet fra 1.maj til 1.november to potter nymalket mælk og i den øvrige tid een pot daglig, samt 10 læs forsvarlig tørv a 10 tønder pr.læs, og en favn godt kløvet bølgebrænde, hvilket alt bringes mig inden hvert aars 1.august og besørges indsatte i min brændeøjehøjhed. Det er en selvfølge at ejeren skal besørges brændet savet og flækket.

3. Skulle vi hellere ønske at erholde naturalier istedet for ovennævnte 250 rdl., da er besidderen, naar jeg en maaned forud for et kvartals begyndelse tilkendegiver ham saadant, forpligtet til i stedet for bemeldt sum, hver syvende dag at levere os 1½ u godt friskt rugbrød og en otting øl; hvert års 1.november 8 u formelys, 4 u fedt lammekød, 4 u god ren uld, 4 u god sommerost; hvert aars 20 december: et slagtet fedesvin på mindst 10 u, fedtet iberegnet, 10 alen hjemmegjort hørlærred og 10 alen blaarlærred.

Hvert års mikkelsdag: 2 tønder strandsand, et 1u godt ævresmør (opgave ævret -man fjernede hegn og lukkede kreaturerne ind på de høstede marker og græsarealer) og desuden ugentlig fra 1.maj til 1.nov. 2u smør og fra 1.nov. til 1.maj. 1u smør.

Hvert år til 1 jan., 1.april, 1.juli og 1.okt. 1½ skæppe byggryn, 1u fint bygmel og 17 rigsdaler 3 mark kontant. Hvilket bliver for hele året 70 rdl.

Det følger iøvrigt af sig selv at vi ligefuldt erholde den i forrige post omtalte mælk og tørv, samt om jeg dertil måtte finde anledning, har ret til igen at erholde udbetalt de kontante penge 250 rdl. mod at renonserer på de naturaliepræstationer som i nærværende post er satte i stedet for samme og skal der naturligvis ved forandringen iagttages at de naturaliepræstationer, som vi måtte have modtaget for det kvartal hvorfor pengene forlanges, vurderes til gangbar pris, så at forholdsmæssig afkortning i pengebidraget kan finde sted.

4. Til min aftægtsbolig bør der være en kørevej, hvilken jeg til enhver tid uhindret kan befære, hvorfor den af gårdens besidder altid holdes farbar og i forsvarlig stand. Ligeledes forbeholder jeg mig og min hustru uhindret og fri adgang til brøndens afbenyttelse, så og fordrer jeg mig udlagt, enten ved gården, eller ved mit aftægts hus, på et for mig beqvemst sted, et stykke havejord, af areal 200 kvadrat alen til udelukkende

Foto: Hans Frandsen, sønnesøn til Frands.

Foto: Bertha, gift med Hans Frandsen

brug og afbenyttelse for os. Nævnte stykke indhegnes af ejeren uden bekostning for mig.

5. Gårdens ejer skal i vor aftægtsbolig give os fornøden tilsyn, renlighed, pleje og opvartning, men hvis vi finder det nødvendigt til at udføre dette forbeholder jeg mig og hustru ret til at antage os en pige som ejeren skal yde kost og løn; dog skal ejeren være berettiget til at give hende andet arbejde udenfor den tid som er nødvendig til vor pleje og opvartning. I sygdomstilfælde skal aftægtsyderen skaffe os fornøden lægehjælp uden bekostning for mig. Ligesom han også 4 gange om året skal afgive en god og anstændig befordring for os, dog ikke længere end 3 mil fra gården eller længere end en dag ad gangen og ikke i den travle pløjesæde- eller høsttid.

6. Skulle vi få i sinde at flytte fra ejendommen og tage bolig andensteds, da er ejeren ligefuld forpligtet til at give os aftægten eller pengene således som ovenfor bestemt; dog bortfalder i så fald mælken uden vederlag, og i stedet for brød, øl, mel og gryn er aftægtsyderen da pligtig at levere os 7 rug og 5 tdr.byg; dog overlades aftægtsyderen lejlighed til at erlægge hele aftægten med pengevederlag når vi tage bolig over 3 mil fra ejendommen. Jeg forbeholder mig imidlertid ret til når som helst, at komme tilbage til ejen-

dommen og tage min aftægtsbolig igen i besiddelse og brug, og nyde aftægten aldeles som førend jeg flyttede. Over aftægtslejligheden kan jeg under min fraværelse ved fraflytning ikke disponere.

7. Dersom aftægtsyderen ikke prompte til de foran bestemte tider leverer mig og hustru de betingede naturalier eller disse ere af god beskaffenhed, da forbeholder jeg mig ret til selv at anskaffe os det manglende og aftægtsyderen er da pligtig til skadesløst at erstatte mig dette udlæg.

8. Når jeg og min hustru ved døden afgår, enten på ejendommen eller andetsteds, er aftægtsyderen pligtig at besørge og bekoste os hver en efter egnens skik og brug, og efter vor stand passende hæderlig begravelse, imod, som vederlag herfor, at erholde samtlige vore efterladenskaber, dersom aftægtsyderen er en af vore arveberettigede slægtninge; da skal han besørge og bekoste begravelserne uden vederlag, og vore efterladenskaber tilfalde da mit afkom eller disses arvinger til deling efter loven.

9. Da benævnte aftægtsrettigheder er gældende saavel for min hustrues som min levetid og skal nydes lige af os begge som een, skal, saasomt som en af os ved døden afgaaer, de i post to anførte penge og mælk, eller de i post 3 anførte ydelser, med undtagel-

se af tørven, være at udrede til den efterlevende med det halv beløb eller kvantum, men iøvrigt vil de samme rettigheder forsat være gjældende uden nogen indskrænkning eller afkortning for samme.

10. Køberen eller efterkommende ejer forpligter sig til forsaavidt som Etatsraadinden Tutein eller efterfølgende ejere af Edelgave formindsker 80 rdl. aarlig i afgift, der af aftægtsyderen skal svares til Edelgave, - for min sindsyge datter Inger Kirstine Frandsen at betale 2 mark 2 skilling daglig saalænge hun lever, hvilket betales forud for hvert kvartal paa St.Hans Hospital eller hvor jeg eller hendes efterkommende formynder finder hende tjenligt at tage sit ophold. Skulde imidlertid ovennævnte formindskelse enten ikke skee, eller, førend min datter dør, ophøre, da svares kun 50 rdl., hvilket betales med en 1/4 hvert kvartal paa samme sted og vilkaar som ovenanført. Naar hun ved døden er afgaaet giver aftægtsyderen hende en, efter egnens skik og brug en passende hæderlig begravelse. Hvad hun efterlader sig af penge eller penges værdi tilfalder min søn Niels Frandsen eller han nærmeste arvinger.

Skulde hun imidlertid helbredes af sin sindsygd, og hun saaledes selv kan være myndig, da bortfalder ovennævnte ydelse for hende, men istedet herfor giver aftægtsyderen hende, hvis det skeer naar hun er 50 år, 700 rdl. men 25 rdl. mere for hvert aar dette skeer tidligere og 25 rdl. mindre for hvert år det skeer sildigere. Hvad hun efterlader sig tilfalder min søn Niels Frandsen, forsaavidt som hun ingen nærmere arvinger har.

11. Med hensyn til det stemplede papir ansætter vi paa tro og love kapitalværdien saaledes:

Den aarlige ydelse i penge	380 rdl.
Tørv og brænde.....	23 »
Mælk.....	15 »
Opvartning.....	12 »
Doctor og medicin	5 »
Befordring.....	4 »
Husleje.....	8 »

Den aarlige ydelse 447 rdl i 5 aar .....2400 rdl
hertil kommer begravelsesomkostninger .....150 rdl
Aftægtsboligens istandsættelse .....15 rdl

---

ialt .....2400 rdl.

12. Til sikkerhed for at foranførte aftægt samt betaling for min datter bliver udredt skadesløst i alle maader, saa og for at begravelserne bliver udførte som ovenfor bestemt m.v. skal ydelser og begravelser være heftede paa den af mig afstaaede gaard saalænge nogen af os: mig, min hustru og datter leve med 3.prioritets pantret næst efter 44 tønder byg efter capittelstaksten og 2000 rdl under hvilken pantret er indbefattet.

Gårdens areal, (med undtagelse af 8 tdr.land som fra-skilles) gaardens bygninger, deres assurancesum og den deel af besætningen og avlsredskaber som ifølge mit fæstebrev tilhørte gaarden som fæstegaard. I alt øvrigt mig tilhørende og til min søn Niels Frandsen aftaaet for eksempel: løsøreeffekter, deres assurance-sum, qvægbesætningen o.s.v. forbeholder jeg mig, hustru og datter 1.prioritets pantret.

I det jeg saaledes er fyldestgjort for den af mig afstaaede gaard, og idet forbemeldte, min søn Niels Frandsen erholder denne gaard til købs, enten til fri ejendom, eller til arvefæste med ret til at sælge og pantsætte, skal denne med besætning, avl og afgrøde, gaards-og avlsredskaber, alt som det nu er og forefindes fra min side være overdraget ham til fuld besiddelse og brug, og som derefter i det hele skal staa for hans egen regning og risiko i alle maader. Smørumndre d.8 april 1871.

Frands Nielsen
til vitterlighed
Lars Pedersen   Niels Jensen

Transskriberet af Ernst Kortsen.

Foto: Fra Boesagerskolens 25-års jubilæum

Arkivet

af Rita Holm

Der har igen i år været mange slægtsforskere på besøg i arkivet. På visse dage var det meget vanskeligt at betjene alle tilfredsstillende og vi håber vore gæster vil undskylde den kneben plads, der var til rådighed til dem.

Vi har i år deltaget i mange projekter og her skal nævnes en del af dem. Boesagerskolens 25 års jubilæum, hvor vi deltog dels omkring jubilæumsskriftet og dels medvirkede med fortællinger om myter og sagn til skolebørn. På et senere besøg på samme skole fortalte vi om erhvervsudvikling fra middelalder til nutid i kommunen. Vi hjalp også med ved udarbejdelsen af jubilæumsskriftet til 25 års jubilæet for Ledøje-Smørum hallen, Historisk Forenings 25 års jubilæum, samt historiske oplysninger til lokalplan for Smørum-nedre. Udover det deltog arkivets leder i årsmødet i Middelfart for Sammenslutningen af lokalarkiver i Danmark, hvor arkivlederen blev valgt til bestyrelsen, deltog i seminar om Øresunds regionen i Lund, konfe-

rence om arbejde og samarbejde vedrørende kulturhistorie i Øresundsregionen i Farum, som var arrangeret af Malmø Stadsarkiv og Farum Lokalarkiv.

Arkivets leder var guide på en tur arrangeret af menighedsrådene og interessen for vor kommune var så stor at 90 personer tilmeldte sig til turen. Vi måtte derfor køre i to busser og her trådte vor præst Edith Thingstrup til og var guide på en af busserne.

På Historisk Forenings jubilæumsdag fik jeg overrakt kommunens hæderspris, en pris der endnu ikke er tildelt nogen udenfor byrådet, men kun gives til personer, som har gjort noget særligt for kommunen. Jeg er naturligvis både glad og stolt over hædersprisen og tager den som et udtryk for at kommunen er blevet opmærksom på det store arbejde som frivillige i arkivet udfører. Vi er jo et kulturtilbud til kommunens borgere på ligefod med biblioteket. Udover en udstrakt service overfor kommunens borger har vi også en forpligtelse overfor gæster fra både udland og indland, som søger deres rødder i vor kommune. Vi er samtidig kommunens turistbüro og besvarer oplysninger til private samt guider, der arrangerer turer i kommunen. Det er derfor uforståeligt at kommunens lokalpolitike-

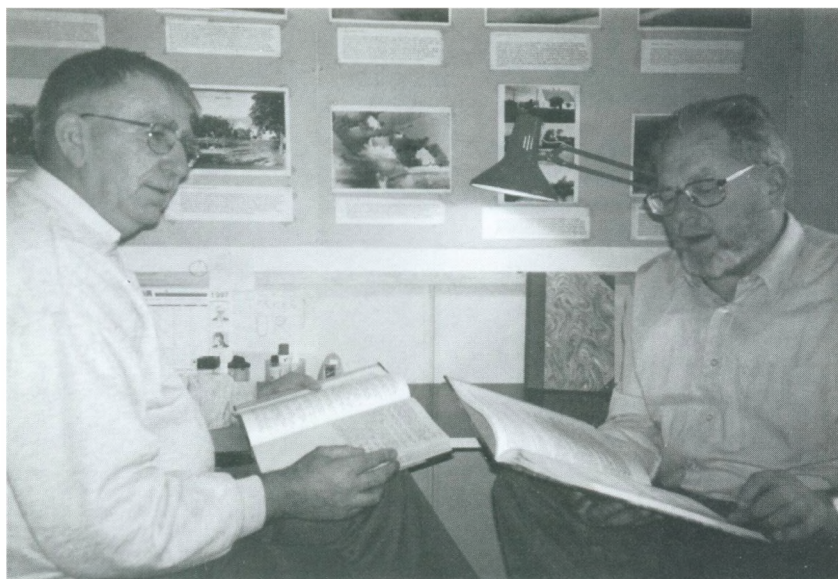

Foto: Knud Erik Hansen og Bent Jespersen med »Smørum sogns matrikler«.

re ikke ønsker at have mere styr - gennem ansættelsesforhold - på de oplysninger, som tilgår offentlige og private institutioner samt personer om vor kommune.

Vi fik i år færdigtgjort det store arbejde med »registra-
turen 1844 for Smørum sogn«. Igen har Knud Erik
Hansen leveret en præstation udover det almindelige.
I gennem flere år har han transskriberet fra filmsruller
over EDB til læsevenlige udskrifter om enhver matrikel
i Ledøje, Hove, Nybølle, Smørumovre og Smørum-
nedre i perioden fra 1844 til 1930.

Her kan enhver finde ejere og evt.købesummer på
deres huse, gårde eller jordlodder som var selvstæn-
digt matrikuleret indtil ca.1930.

Vi siger tak til Knud Erik for det særdeles værdifulde
arbejde, som yderligere er blevet indbundet til et par
smukke bøger af Bent Jespersen i Ledøje. Tak til be-
ge for jeres værdifulde arbejde og en tak til arkivets
øvrige medarbejdere, som også har bidraget med et
stort værdsat arbejde.

Vi takker også Aase Kannov-fonden som velvillig yde-
de os en støtte, så vi kunne indkøbe en film læser, som
vi har ønsket os i mange år. Den er uundværlig for den
service og det historiske arbejde vi gerne vil udføre i
arkivet.

Sidst på året mistede vi en kær og dygtig medarbejder
Nelly Axelsen. Nelly arbejdede på arkivet fra 1990
med at registrer billeder og gjorde det omhyggeligt og
samvittighedsfuld. Hun var et dejligt varmt menneske,
som vi vil savne på arkivet.
Ære være hendes minde.

Lokalsamlingen

Det er nu snart 10 år siden lokalsamlingen blev stram-
met op. Fra 1972, hvor foreningen startede, var der
indkommet 167 genstande. Da vi i 1988 gjorde arkivet
mere »synlig« bl.a. gennem lokalavis og åbningstid fra
en månedlig til en ugentlig dag, fik vi flere genstande
indbragt gennem besøg ude eller besøg på arkivet. På
samme tid blev Henry Kierulff medarbejder i arkivet og
gennem sit kendskab til Nationalmuseet lykkedes det
ham at få hele 14 montre til Smørum Gl.Skole, samti-
digt fandt vi en montre på genbrugspladsen og en blev
tiltusket fra en arbejdsplads. Arkivet betalte transpor-
ten og medarbejderne gjorde montrene udstillingskla-
re. Efter et par succesrige udstillingsår overtog besty-
relsen udstillingerne. Arkivet fortsatte med at indsam-
le både arkivalier og genstande, således at gen-
standssamlingen nu er oppe på ca.900 stk.

Desværre foreligger der ikke selvstændigt regnskab for lokalsamlingen, hvilket vil gøre det besværligt i fremtiden, at vide hvor meget det gennem årene har koste at etablere og vedligeholde lokalsamlingen.

Vi siger hermed tak til alle der i årets løb har givet fotos eller vi har lånt billeder af og tak til alle, der har skænket genstande til lokalsamlingen. De er alle med til at gøre vore samlinger mere værdifulde.

Sponsor

Ledøje-Smørum kommune
Lille Smørum krydderurter
Viggo Axelsen ejendommægler
ABC-tryk

